

Stadsdelen Väster i Jönköping

**Kulturhistorisk utredning och förslag till
bevarandeprogram**

Text: Agneta Åsgrim-Berlin, Jönköpings läns museum.
Layout: Agneta Åsgrim-Berlin och Vivi Anne Andersson
Foto: Agneta Åsgrim-Berlin, om ej annat anges.
Utskrift: Vivi Anne Andersson och Birgitta Eriksson,
Stadsarkitektkontoret, Jönköping
Omslag: Nygatan mot Väster med bebyggelse i kvarteret Harpan.
Foto: Göran Sandstedt, Jönköpings läns museum 1988.
Tryckt: I juni 1989.
ISSN: 0349 - 7887 - 19

Kartan som ingår i rapporten är godkänd ur sekretessynpunkt enligt
Lanmäteriverkets beslut 1989-04-19.

I N N E H Å L L

Förord	Sid 3
Stadsdelen Väster i Jönköping	" 5
Bebyggelsens och stadsplanens framväxt på Väster	" 9
Centrala Väster före 1800-talets mitt	" 9
Industrialismens stad	" 14
1900-talets omvandlingar	" 28
Områden av kulturhistoriskt och miljömässigt värde	" 30
Centrala Park- och Institutionsstråket	" 30
Trähuskvarter på Väster	" 32
Kring Sofia kyrka och Kapellgatan	" 34
Hospitalsgården, epidemisjukhuset och Slottskyrkogården	" 37
Tändsticksområdet	" 39
Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse	" 41
Några arkitektur- och byggnadstermer	" 69
Arkitekterna	" 71
Källor och litteratur	" 73

F Ö R O R D

"Stadsdelen Väster i Jönköping - Kulturhistorisk utredning och förslag till bevarandeprogram" är den första rapporten, i en serie på nio, som kommer att ligga till grund för ett kommunalt kulturminnesvårdsprogram för Jönköpings kommun. Utredningen har utförts av Jönköpings läns museum på uppdrag av Jönköpings kommun och i nära samråd med stadsarkitektkontoret.

I planeringen av den framtida stadsmiljön är det av största vikt att kulturhistoriska och stadsbildsmässiga värden värnas. De resurser och det kunnande som finns bevarat i den äldre bebyggelsen är viktiga förutsättningar för en god framtida livsmiljö.

Avsikten är att rapporten skall bidra till ökade kunskaper i frågor angående bevarande och bebyggelsehistoria, både hos beslutsfattare och allmänhet.

Ett tack riktas till de organisationer, enskilda och myndigheter som deltagit i remissbehandling och revidering av rapporten.

Klas Börjesson
Landsantikvarie

1810

Stadsdelen Väster i Jönköping

KULTURHISTORISK INVENTERING OCH FÖRSLAG TILL BEVARANDE-PROGRAM

Bakgrund

Bebyggelsen i många av landets stadskärnor och tätorter har under efterkrigstiden undergått en genomgripande omvandling. Den äldre bebyggelse, som bidrog till att ge en ort dess historiska identitet och arkitektoniska särprägel, har bit för bit utplånats. Handel och kontorsverksamhet i stora enheter har koncentrerats till städernas centrala delar. Stegrade markpriser och storskalig byggnadsteknik i förening har lett till ett blockartat nybyggande, som står i stark kontrast till den äldre stadens mångfald. Till detta kommer bilismens ständigt ökade krav på framkomlighet och parkeringsytor.

Men alltsedan rivningsvägen och cityomvandlingen i de svenska städerna nådde sin kulmen omkring 1970 har bevarandefrågorna diskuterats med allt större engagemang från allmänhetens sida. Det har gällt att rädda de stadspartier som klarade sig undan "totalsanering". Tyngdpunkten i bevarandefrågorna har förskjutits mot "miljöer", d v s sammanhängande områden som har typisk och välbevarad bebyggelse, men där inte alltid den enskilda byggnaden är speciellt framträdande. Många kommuner har utfört kulturhistoriska utredningar och bevarandeprogram för att aktivt kunna verka för att kulturhistoriska och stadsbildsmässiga värden tas tillvara.

Idag märks också ett ökat intresse för stadens utformning, inte enbart som ett praktiskt och tekniskt problem utan som en fråga om vad som är stadens historiska särart och hur man skall kunna återskapa den stadsmässighet som har gått förlorad. Stadsrummet och dess gestaltning är åter i fokus för arkitekturdebatten.

Det ovan skisserade mönstret av rivningar och nybyggen i stor skala är lätt att känna igen i Jönköpings centrum. Planeringen vägledades, framför allt under 1960-talet, av storstadsambitioner och tillväxttänkande och argumenten för bevarande vägde lätt. Idag återstår endast spridda partier av den trähusbebyggelse som ända fram på 1950-talet gjorde Jönköping till en av landets mest intressanta trästäder.

Trots en engagerad lokal opinion har även de stadspartier som tidigt uppmärksammades som värdefulla, då framför allt området vid Smedjegatan, naggats i kanten. När det gällde andra delar av staden, som kvarteren kring Östra Torget och Kålgården med dess mer alldagliga trähusbebyggelse, fanns inte samma entydiga bevarandeopinion.

Under trycket av en ständigt fortskridande stadsomvandling har synsättet på bevarandefrågorna emellertid förändrats. Men viss förenkling skulle man kunna säga, att från att tidigare främst ha handlat om att spara vissa "reservat" av kulturhistoriska byggnader handlar bevarandefrågorna idag om att bibehålla "årsringarna" i stadens historia och att respektera olika skedens, även 1900-talets, byggnadssätt och arkitektur. I det perspektivet finns fortfarande mycket att bevara i Jönköping, som ger staden en historisk förankring och som kan vara en utgångspunkt för hänsynsfull stadsförnyelse.

Kulturhistoriska och stadsbildsmässiga värden på Väster

Jönköpings Väster är en stadsdel som vuxit fram under industrisamhällets epok, även om vissa rester finns av äldre skeden.

Det historiska intresset för Jönköpings äldre bebyggelse har tidigare varit koncentrerat till den östra stadsdelen med dess spår av 1600-talets storhetstid och 1700-talets högklassiga trähusarkitektur. 1800-talsstaden på Väster betraktades länge som ointressant ur bevarandesynpunkt, med undantag för de offentliga byggnadsverken kring Rådhusparken.

En formulering i Jönköpings Historia från 1921 är betecknande för den tidens synsätt: "Förstaden, som äldre jönköpingsbor av gammal tradition benämna staden väster om hamnkanalen är i stort sett den typiska 1800-talsstaden med dess raka gator och torra byggnadsmanér. Där har linjalfantasin fått spelrum, till föga hugnad för skönhetsintrycket."

1960- och 70-talens stadsomvandling på Väster har emellertid ställt 1800-talsstaden i en ny belysning. Det sena 1800-talets rationella och överblickbara stadsplanemönster med gatunät enligt rutnätsprincipen, sluten kvartersbebyggelse, kringbyggda gårdsrum och måttliga hushöjder som reglerades av förhållandet till gatans bredd, gav åt stadsbilden en enhetlighet som står i kontrast till vår egen tids byggande med ofta kvartersomfattande husblock, bortbyggda eller överbyggda gårdar och ständigt växande hushöjder.

Ur kulturhistorisk och stadsbildsmässig synpunkt är det angeläget att bevara de miljöer som ännu finns kvar och kan belysa 1800-talets och det tidiga 1900-talets stadsbyggande på Väster.

Bevarandeprogram för Väster

De kulturhistoriska värdena på Väster har tidigare dokumenterats i ett par olika utredningar. I samband med den kommunala saneringsutredningen 1975 gjordes även en kulturhistorisk inventering och bedömning av samtliga flerfamiljshus uppförda före 1940. Materialet publicerades i en särskild rapport.

Inför centrumplaneringen 1978 utförde länsmuseet en inventering, vars bedömningar fortfarande i huvudsak är giltiga. Beskrivningen av byggnader och miljöer var dock mycket kortfattad och sammanställningen fick ingen större spridning.

1982 gjordes på kulturnämndens uppdrag en samlad redovisning av tidigare inventeringar i Jönköpings, Huskvarna och Ljungarum. Förteckningen över enskilda byggnader utökades med en kortfattad historik över stadsplanens och bebyggelsens framväxt samt med korta beskrivningar av de utvärderade miljöerna. (Jönköpings läns museum, Rapport nr 4, sept 1982).

Det förslag till bevarandeprogram för Väster som nu presenteras är den första i en serie av rapporter för skilda delar av staden, vilka arbetas fram av länsmuseet i samråd med stadsarkitektkontoret, på uppdrag av Jönköpings kommun. Bevarandeprogrammet skiljer sig från de tidigare inventeringarna genom de förslag till insatser för bevarande som har knutits till vart och ett av de kulturhistoriskt värdefulla områdena. Programmet kan härmed utgöra underlag för tillämpning av plan- och bygglagen (PBL) Lagen innehåller möjligheter att genom detaljplan införa skyddsbestämmelser och rivningsförbud för värdefulla miljöer eller byggnader. Vidare kan utökad bygglovplikt införas och områdesbestämmelser antas för områden som ej omfattas av detaljplan. De enskilda byggnader, som är förtecknade i rapporten, föreslås huvudsakligen skyddas genom bevakning vid prövning av bygglov. Byggnadsminnesförklaring kan i vissa fall bli aktuell. Vad gäller bevarandeförslag för varje enskilt objekt, se Kulturminnesvårdsprogram för Jönköpings kommun, stadsarkitektkontoret oktober 1988.

Rapporten omfattar ett inledande avsnitt med en skildring av bebyggelsens och stadsplanens framväxt på Väster. Därpå följer beskrivningar av de sammanhängande miljöer som bedöms ha ett kulturhistoriskt och stadsbildsmässigt värde, åtföljda av konkreta förslag till åtgärder för bevarande. Nästa huvudavsnitt utgörs av en förteckning över byggnader av kulturhistoriskt intresse, uppställd kvartersvis i bokstavsordning. Ingen inbördes gradering, av typ omistlig och värdefull, har gjorts, då detta system nästan alltid visar sig vara till förfång för bevarandemålet. I stället bör möjligheten till bevarande provas förutsättningslöst i varje enskilt fall.

Bebyggelsens och stadsplanens framväxt på Väster

CENTRALA VÄSTER FÖRE 1800-TALET MITT

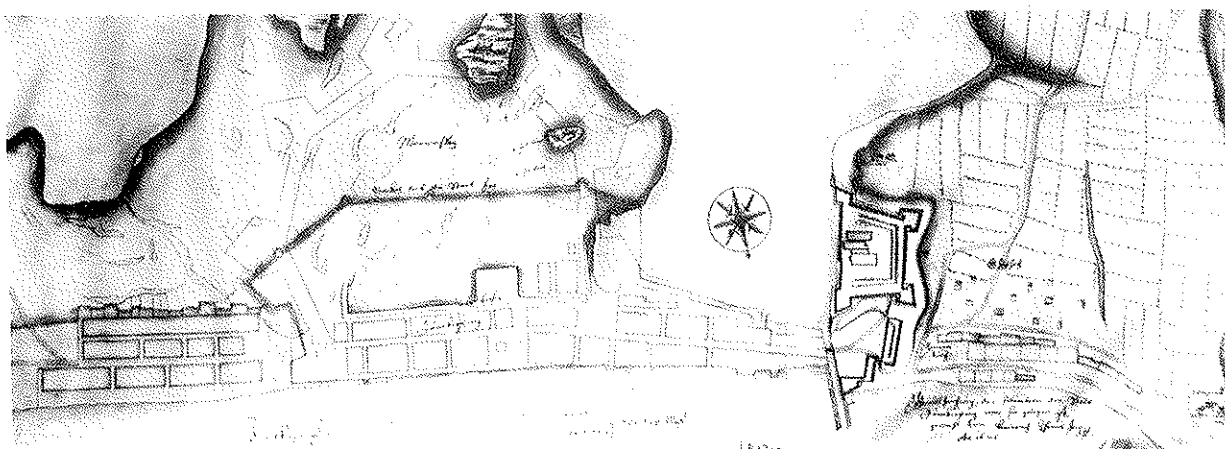
Den medeltida staden och Jönköpings slott

Inom detta område låg Fornjönköping, den medeltida stadsbebyggelse som uppstod med början på 1200-talet. Staden växte fram kring ett betydelsefullt vägmöte, där vägarna från de svenska centralbygderna strålade samman med vägarna från de danska landskapen och det inre av Småland. Jönköping blev ett centrum för handel, främst med oxar, och dess utveckling gynnades av statsmakterna.

Någon form av tidigmedeltida borganläggning fanns troligen i anslutning till staden och 1278 omnämns "castrum Junakøpung". Dess belägenhet är emellertid osäker.

Jönköpings utsatta läge i närhet till riksgränsen ledde på 1500-talet åter till insatser från statens sida. Handeln stimulerades och det gamla franciskanklostret väster om Munksjön byggdes om till slott och blev centrum för det återupprättade Jönköpings län. Efter ett danskt anfall 1567 brann slottet. Återuppbyggnaden påbörjades vid århundradets slut och fortgick in på 1600-talet. Målet var en moderna fästning av nederländsk typ, anpassad till dåtidens nya krigsteknik.

Krigshändelserna år 1612 innebar slutet för Jönköpings medeltida stadsbildning. I samband med en dansk belägring satte svenskarna staden i brand. Av militärstrategiska skäl återuppfördes bebyggelsen på den smala sandreveln öster om fästningen.

Del av karta över Jönköping, upprättad 1625 av Heinrich Thomé.
Th syns fästningen och den övergivna medeltida stadstomten,
tv den nya stadens kvarter och gator på "Sanden".
OBS att norr är nedåt.

Spår av medeltid och 1600-tal i stadsbilden

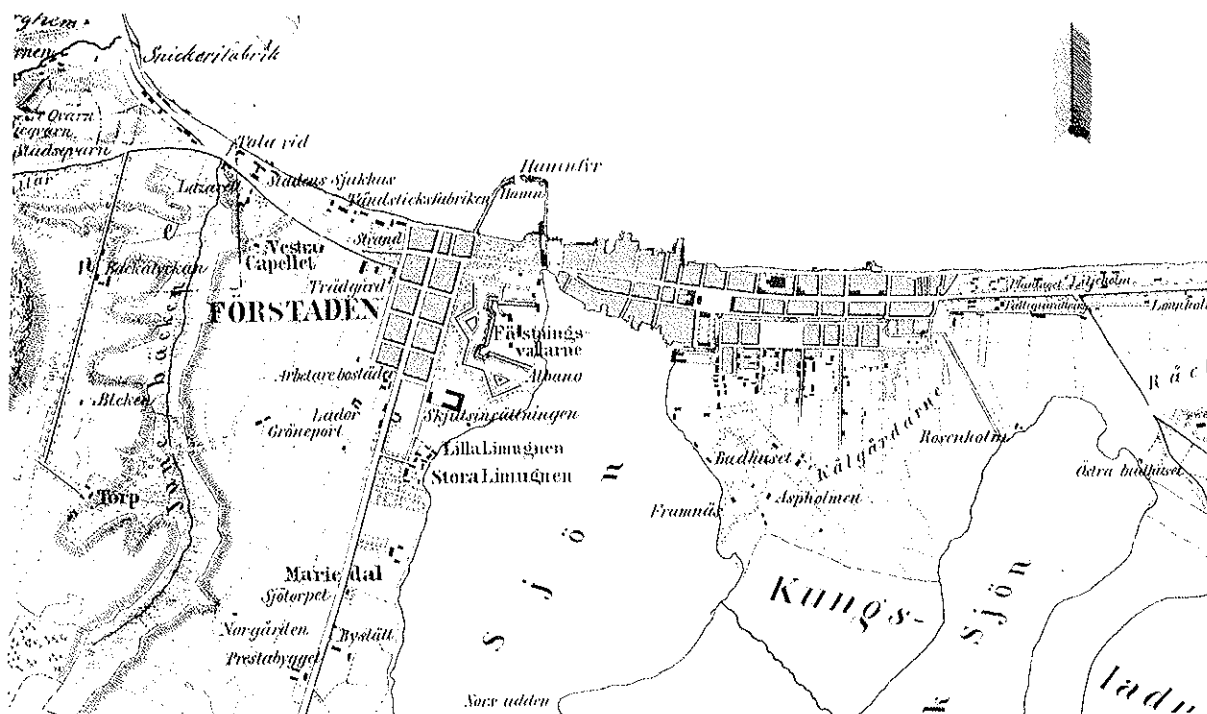
Det medeltida Jönköping har efterlämnat få direkt skönjbara spår i dagens stadsbild. Efter stadens flyttning österut utlades det forna stadsområdet till åker och betesmark.

En kvarleva av det medeltida gatunätet har dock bevarats i Västra Storgatans sträckning från Talavid i väster och in till Trädgårdsgatan. I perioden mellan ödeläggelsen och 1800-talets nya stadsbebyggelse levde gatan kvar i form av en fägata.

Den smala, kilformiga planteringen söder om kvarteret Hoven, Lundströms park, har uppstått i mötet mellan denna äldre vägsträckning och Storgatans nya dragning enligt 1800-talets stadsplaner. Denna markremsa infogades ej i de nya regelbundna kvarter som 1864 stakades ut i stadsdelen, kanske med hänsyn till den äldre bebyggelse som fanns utmed den äldre vägen, i nuvarande kvarteret Harven. Där låg lägenheterna Lilla och Stora Trädgård med tillhörande byggnader. I stället anlades en liten plantering, som ursprungligen förvaltades av Hamndirektionen men 1863 överlämnades till staden. Träd planterades och 1906 uppsattes en byst av J E Lundström, grundare av Jönköpings tändsticksfabrik. Den lilla parken blev i stadsbilden en pendang till trädgården vid tändsticksfabrikens Villa Strand norr om Storgatan.

Den lilla gatusträckningen söder om Lundströms Park är ett av de få spåren av Jönköpings medeltida stadsplan. När Västra Storgatan drogs tvärs över förborgen år 1818 bildades en kilformig plats i skärningen mellan den nya gatan och den medeltida, och här anlades en plantering. På andra sidan gatan syns Villa Strands trädgård. Foto från början av 1900-talet.

Jönköpings Förstad. Detalj av Karta över staden Jönköping med därtill hörande ägor, upprättad av Gustaf Ljunggren 1854-55. Väster om fästningsverket syns de planlagda och delvis bebyggda kvartersraderna på ömse sidor om Barnarpsgatan och väster därom den trekantiga planteringen mellan Storgatan och Stora Trädgård.

En intressant rest av 1600-talet är Barnarpsgatan. I samband med att stadsbebyggelsen av försvarstekniska skäl flyttades till området öster om Vindbron exproprierade Kronan de stadstomter som låg närmast väster om slottet för att erhålla ett friområde framför befästningsverket, det s k Verket.

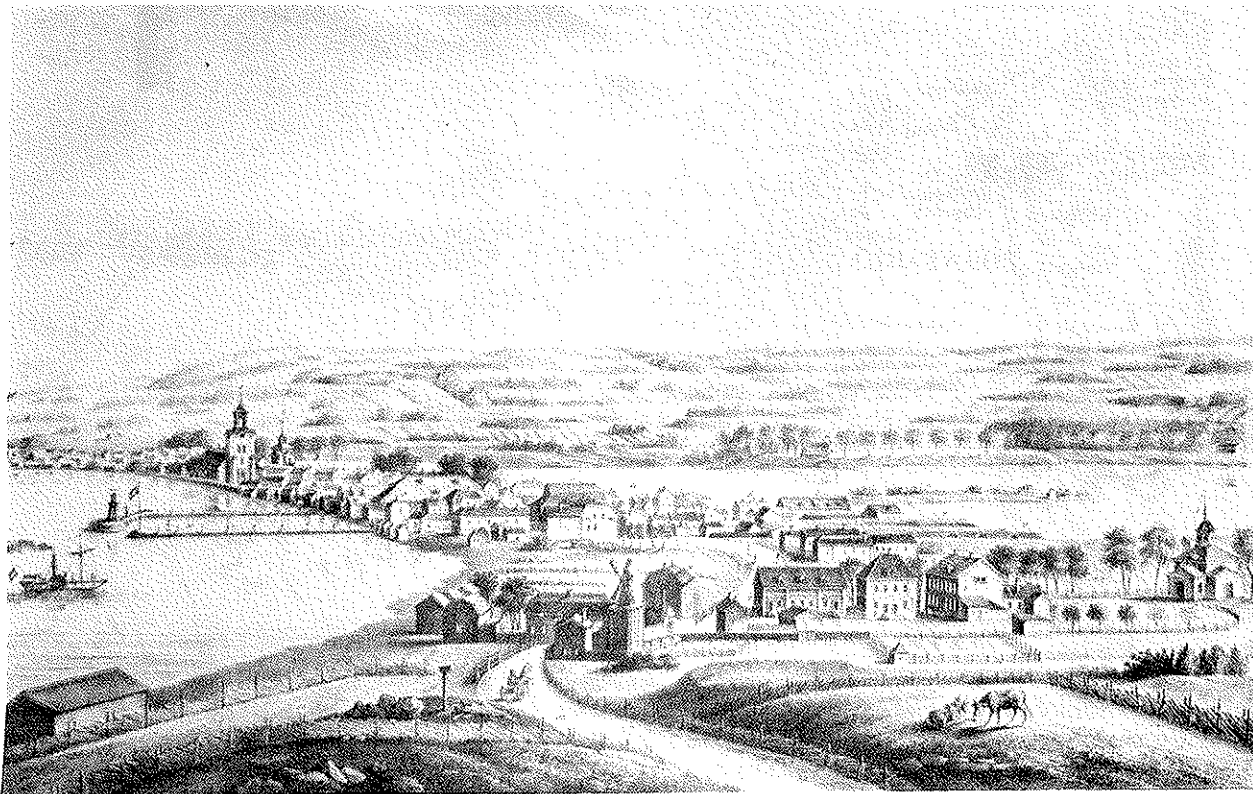
Barnarpsgatan utstakades i rakt nord-sydlig riktning som ny huvudinfart från söder, och delade Verket i en östlig och en västlig del. Barnarpsgatan blev en huvudaxel för den bebyggelse som senare växte fram i området, och infogades i 1800-talets stadsplaner.

Kapellgatans sträckning lades fast vid en stadsplaneutvidgning 1864. Gatan hade emellertid en föregångare i en redan befintlig fältväg, och dess norra del sammanfaller med det under medeltiden bebyggda stadsområdets begränsning mot väster.

Sedan Jönköping efter 1612 års krigshändelser och brand flyttats österut erhöll också stadens hospital ett nytt läge vid Junebäcken, vid stadens infart från väster. I söder hade hospitalet en begravningsplats med ett litet kapell, första gången omnämnd år 1644. Från 1600-talets senare del utnyttjades denna kyrkogård även av slottsförsamlingen, och 1694 uppfördes Slottskapellet efter Erik Dahlbergs ritningar.

På 1770-talet inrättades ett länslasarett i Jönköping och en lasarettbyggnad uppfördes norr om landsvägen, mittemot Hospitalsgården. Sedan hospitalet lagts ned flyttade lasarettet 1825 in i Hospitalsgårdens byggnad och förblev där tills det nya lasarettet i Förstaden stod klar år 1877.

Hospitalets samlade gårdsmiljö utgör idag ett betydelsefullt blickfång vid stadens gamla infart från väster och markerar gränsen för stadsbebyggelsens utbredning fram till 1800-talets slut.

Elias Martins välkända litografi från 1837, visar staden sedd från infarten i väster. I förgrunden syns hospitalsgården och länslasarettet, där bortom lägenheten Stora Trädgård samt bebyggelse på Förborgen.

Den tidigaste förstadsbebyggelsen

För Jönköping var 1800-talet en period av snabb tillväxt. Den västra delen av stadsområdet, som legat obebyggd sedan början av 1600-talet togs under 1800-talets första decennier åter i anspråk för bebyggelse. 1818 drogs landsvägen – senare Storgatan – i rät linje över Förborgen, från vindbron västerut. Utmed gatan uppfördes en rad stadsgårdar, väl bebyggda med tvåvåningshus. Dessutom låg många småhus på kronans mark på Förborgen.

1835 utbröt en brand i området, varvid elva större gårdar ödelades samt ett antal lador och magasin. Branden gav anledning att göra en tomreglering i Förstaden. 1836 antogs ett förslag som innebar utläggning av tre sk långgator väster om slottet; Kyrkogatan, Barnarpsgatan och Trädgårdsgatan, vilka skars av öst-västliga tvärgator med Stora Förborgsgatan, dvs nuvarande Västra Storgatan, längst i norr. De tiotal kvarter som på så sätt bildades intogs oförändrade i den stora utvidgningsplan för staden som fastställdes efter 1854 års stadsbrand samt i 1864 års planutvidgning.

Förstadens äldsta reglerade utbyggnad ägde rum inom dessa kvarter på ömse sidor om Barnarpsgatan. Tomterna här var mindre och inte lika regelbundet avgränsade som de kvarter som tillkom i ett senare skede av utbyggnad på Väster.

På 1860-talet var de två kvartersraderna i stort sett fullbyggda. Förutom de ordinära stadsgårdarna för bostäder, handel och hantverk fanns i området ett hotell, ett Bayerskt ölbryggeri samt stadens veterinäranstalt, som gav namnet Djurläkarliden åt den angränsande gränden.

Väster om kvartersbebyggelsen, i nuvarande kvarteret Harven, låg lägenheten Stora Trädgård, med boningshus i två våningar och en stor trädgårdstomt som sträckte sig söder ut till nuvarande Nygatan. Stora Trädgård styckades och tomtindelades efter 1864-års stadsplaneutvidgning.

1984 revs i kvarteret Hemmet det sista sammanhängande partiet av denna tidiga förstadsbebyggelsen på Väster. Idag återstår endast några enstaka 1800-talsfastigheter på det tidigare Verkets mark; i kvarteren Graniten och Gruvan, vid Kyrkogatan 4 och 18, samt i kvarteret Hinden vid Barnarpsgatan 28 och 30.

Hörnet av Skolgatan och Barnarpsgatan. Foto omkr 1905.

Kyrkogatan och Skolparken från söder med läroverkshusets gavel i fonden. Foto 1890.

Utbyggnad av ett offentligt centrum

Under den följande 50-årsperioden omformades det forna fästningsområdet till stadens representativa centrum med en rad offentliga byggnader, fritt liggande och omgivna av parker och promenadplatser, enligt tidens ideal. Utvecklingen har sin motsvarighet i många andra städer, där tidigare befästningsverk under 1800-talet jämnades med marken och omvandlades till parker och publika miljöer.

I den plan för stadens utvidgning som upprättades 1875 av P G Sundius sträckte sig ett parkbälte ända från hamnen i norr till Munksjö Bruk i söder. En ny kyrkobyggnad för den västra stadsdelen planerades i parkstråkets centralaxel, men kom i stället att uppföras i bostadskvarteren längre västerut i stadsdelen.

1800-talets livliga offentliga byggnadsverksamhet kan ses som en parallell till 1600-talets monumentalbyggen på Öster, gynnade av kronan. Det ena stora projektet avlöste det andra. Flera byggnader har ritats av namnkunniga arkitekter, varav en del var knutna till statens centrala byggnadsförvaltning, Överintendentsämbetet, senare Byggnadsstyrelsen. Fasaderna utformades med förebilder i äldre epokers arkitektur, ofta nyrenässans, vilket förstärkte byggnadernas historiska status.

Den första monumentalbyggnaden på det forna fästningsområdet var stadens nya läroverkshus som uppfördes efter ritningar av stadsarkitekten i Örebro, J F Wijnblad. Byggnaden påbörjades 1864 och invigdes 1867.

Den nya läroverksbyggnaden visade sig snart vara alltför liten och ett fristående gymnastikhus, som även inrymde lärosalar, uppfördes 1881 efter ritningar av J F Åbom. Med sin pilasterindelade fasad i italiensk renässans är gymnastikhuset en av områdets mest framträdande byggnader ur arkitektonisk synpunkt.

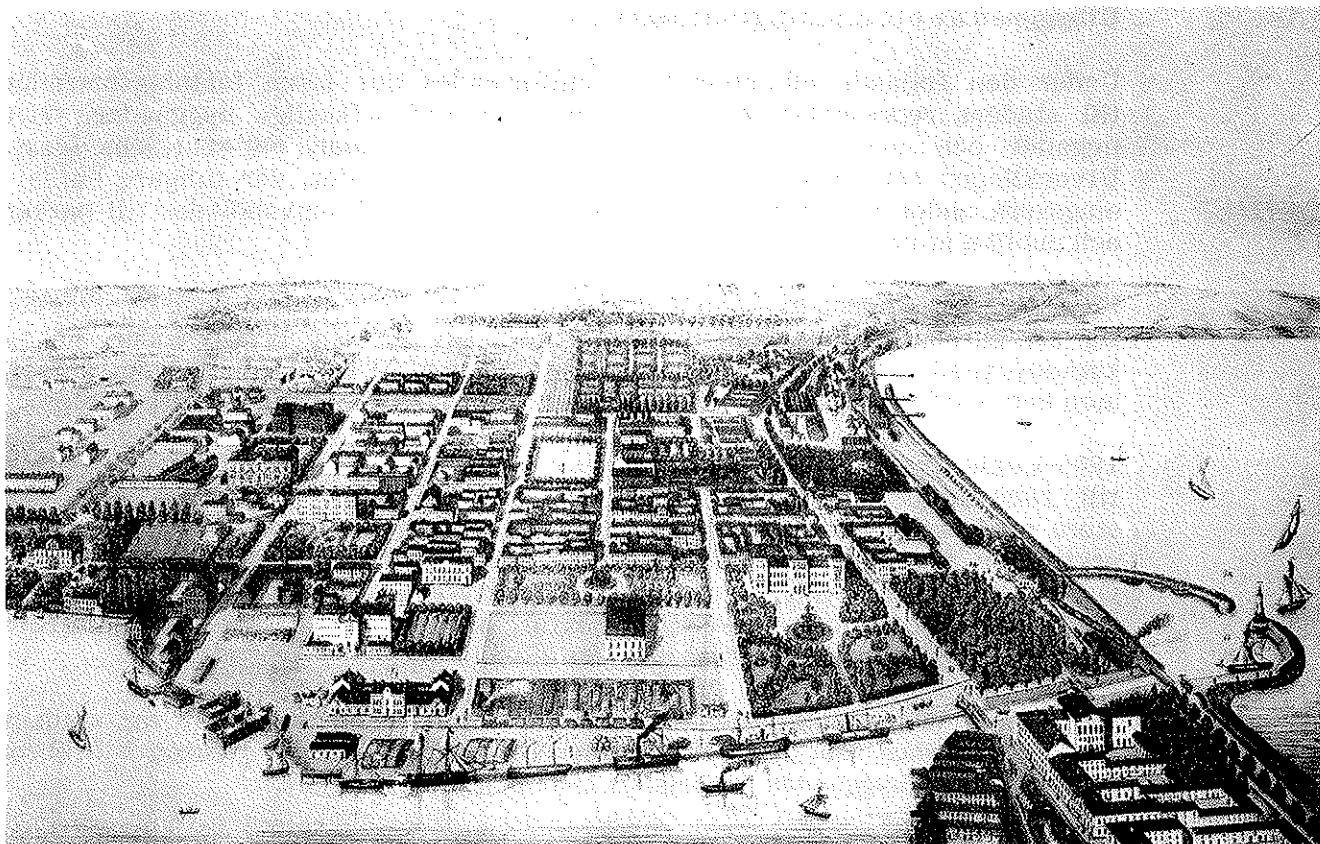
I det förslag till tomtindelning av fästningsområdet som upprättats 1861 var ett nytt länsresidens inlagt omedelbart öster om läroverket. Residenset uppfördes först 1884-86 men förlades då söder om Skolgatan, vilket innebar att gymnastikbyggnadens nordfasad blev helt skymd. Residenset ritades av H T Holmgren, arkitekt vid Överintendentsämbetet.

Kringbyggnaden av gymnastikhuset fortsatte med det nya läroverket från 1913. I enlighet med byggnadsprogrammet har arkitekten, August Atterström, tagit upp den äldre byggnadens pilastermotiv i de anslutande fasaderna, medan västsidan fått en friare uppbyggnad.

Söder om Skolgatan ligger vidare Riksbanken från 1890, ritad av arkitektfirman Isaeus & Sandahl, Lantmäterikontoret från 1935, ritat av länsarkitekt Malte Erichs samt Landsstatshuset från 1958.

Området söder om Brunnsgatan upptogs sedan 1850-talet av länsfängelsets stora anläggning, och vid Munksjön låg stadens tullhus från 1871. I deras ställe uppfördes under 1970-talet två nybyggen, dels ett polishus, dels ett stort förvaltningskomplex för en rad statliga verk och myndigheter, bestående av flera byggnadskroppar grupperade kring gårdar.

Vallområdets sydligaste del kom att utnyttjas för vissa kommunaltekniska anläggningar, och anknöt därigenom till det industripräglade Limugnen, som från och med 1860-talet utnyttjades av Jönköpings Mekaniska Werkstad. Stadens gasverk byggdes 1862 och utvidgades senare i flera etapper. 1907 tillkom elverket. I omedelbar närhet ligger också brandstationen och spårvägsstallarna.

Jönköpings Förstad, litografi av T H Blomqvist, 1881.
På det tidigare fästningsområdet syns läroverkshuset med omgivande park, Åboms gymnastikbyggnad samt tullhuset och länsfängelset.

Industrierna och stadsbilden

Ett betydelsefullt inslag i stadsmiljön på Väster är de stora industriföretag som växte fram under 1800-talets senare del och som utgjorde en grund för stadens snabba tillväxt. Mellan 1860 och 1880 upplevde Jönköping den kraftigaste folkökningen någonsin. Befolkningen mer än fördubblades, från drygt 8000 invånare till 17000. Ökningen utgjordes till betydande del av inflyttning från den omgivande landsbygden.

Under samma period, dvs från och med 1860-talet, upplevde staden ett industriellt genombrott. Tändsticksindustrin, som hade startat redan på 1840-talet, utvecklades nu till en storindustri och stadens utan jämförelse största arbetsplats. I början av 1860-talet tillkom Sandwalls gjuteri och mekaniska verkstad, senare JMW, och 1860 startade Munksjö pappersbruk. Framför allt dessa tre industrietableringar har påverkat stadens utveckling och stadsbilden under de senaste 100 åren.

Jönköpings Tändsticksfabrik inköpte en tomt vid Vättern, norr om Storgatan, och 1848 byggdes den första egna fabriksbyggnaden, som idag utgör Tändsticks-museum. Därefter tillväxte fabriken stadigt och en mängd nya byggnader uppfördes. På 1880-talet sträckte sig fabrikstomten från nuvarande Djurläkartorget i öster till Hospitalsgården i väster. I områdets östra del låg disponentbostaden Villa Strand, omgiven av en större park. På 1870-talet uppfördes en ny kontorsbyggnad vid Storgatan. Den gavs en representativ arkitektonisk utformning. Byggnaden ligger i foden av Kapellgatan och utgör ännu idag ett värdefullt inslag i stadsbilden på Väster.

Jönköpings Tändsticksfabriks kontorsbyggnad efter anordnandet av den nya entrén 1934.

Tändsticksindustrin påverkade emellertid stadsbilden även utanför själva fabriksgrindarna. Ett stort markområde söder om Hospitalsgården och utmed Junebäcken utnyttjades som upplagsplats för tändsticksvirke. Industrispår, magasinsbyggnader, torkinrättningar, virkesskjul, såghus och flera andra byggnader gav området en industriell prägel och utgjorde ett hinder för annan bebyggelse. Sedan tändstickstillverkningen upphörde har området legat till stor del outnyttjat.

I kvarteren Jägmästaren och Järnbäraren, mellan Pilgatan och Kvarngatan, låg Jönköpings Tändsticksfabriks arbetarbostäder från 1870-talet. De tio bostadshusen, uppförda av tegel, låg i två parallella rader, enligt mönster från svenska brukssamhällen. Längre söderut vid Pilgatan låg ett skolorhus för fabriken barnarbete, senare arbetsstuga och samlingslokal, samt ytterligare ett par arbetarbostadshus, varav den s k Långholmen från 1917 ännu finns kvar.

Av Jönköpings storindustrier är Tändsticksfabriken den som i största utsträckning påverkat stadsmiljön på Väster. Företagets självmedvetna roll yttrar sig också i de porträttbyster som satts upp vid Storgatan. Utanför fabriksportarna står en byst av ingenjören och uppfinnaren A Lagerman och i den smala plantering, som ursprungligen låg mittemot Villa Strand, en byst av tändsticksindustrins grundare J E Lundström.

Munksjö pappersbruk fick en viss betydelse, om än inte lika stor, för Västra förstads södra kvarter. Fabriken anlades 1862 på en tomt vid Munksjöns västra strand mellan Mariedal och Byslätt. Fabriksområdet har efterhand utvidgats mot norr och söder men begränsas fortfarande i väster av Barnarps-gatan. Det avgränsas från kvartersbebyggelsen av en rad träbyggnader, däribland kontors- och portbyggnaderna, vilka sammanfogats till en enhetlig front. De dekorativt utformade fasaderna i schweitzerstil torde ha tillkommit på 1880-talet och utgör ett värdefullt inslag i miljön vid Barnarpsgatan. Ett dominerande blickfång i stadsbilden är också den höga fabriksbyggnad av tegel, uppförd 1938, som inrymt sulfittfabriken.

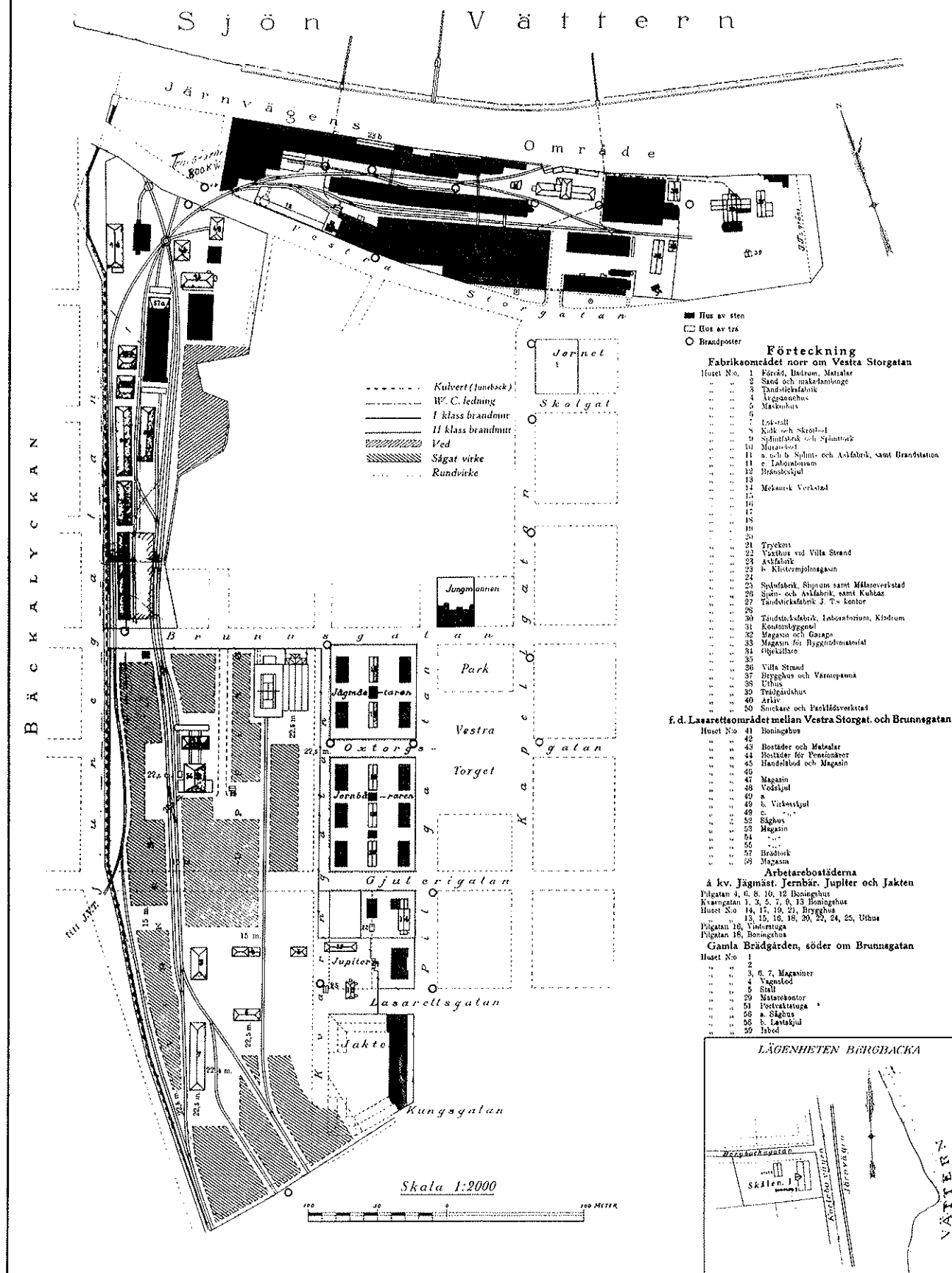
Utanför fabriksområdet, vid Drottninggatans västra ände, ligger Idas skola som pendang till Munksjö portbyggnad. Medel till skolan skänktes 1882 av ägaren till Munksjö Bruk, Otto Ljungqvist, men byggnaden uppfördes först 1908.

Något sammanhängande område med arbetarbostäder uppfördes ej av Munksjö på 1800-talet. Istället understödde Munksjö de anställdas egnahemsbyggande.

1861 anlade fabrikör F O Sandwall ett gjuteri vid västra Munksjöstranden, norr om den s k Lilla Limugnen. 1866 bildades ett bolag med namnet Jönköpings Mekaniska Werkstad, och verksamheten utvecklades till en betydande industri. Byggnadsbeståndet har därefter successivt utökats och förändrats. Utmed Gjuterigatan finns emellertid bevarat ett sammanhängande parti med verkstadsbyggnader från 1870-, 80- och 90-talen med tidstypiska fasader i rött tegel. JMW:s monteringshall vid Kyrkogatan med sina stora rundbågsfönster utgör ett intressant exempel på industriell arkitektur från 1900-talets första årtionde.

KARTA ÖVER JÖNKÖPINGS TÄNDSTICKSFABRIKS FASTIGHETER ÅR 1935.

MED PLAN ÖVER VIRKESUPPLAGEN I MAJ 1935.

Karta över Jönköpings Tändsticksfabriks fastigheter 1935.

Nya bostadskvarter på Väster

1860-talet inledde en period av intensiv byggnads- och stadsplaneringsverksamhet i Jönköping. De sanitära förhållandena var svåra, framför allt i den östra stadsdelen, med upprepade koleraepidemier under 1800-talets första hälft. Efter långvariga diskussioner anlades 1864-65 ett kommunala vattenverk, som ledde färskvatten från Åsens gård till och östra och västra stadsdelarna.

1864 invigdes det nya stationshuset. Samma år utvidgades stadsplanen för Västra Förstaden med drygt 20 kvartersrutor, och planlagt område sträckte sig därmed till Kapellgatan i väster och Lasarettsgatan i söder. Den nya planen är en tidstypisk rutnätsplan med kvadratiska eller rektangulära kvarter, som vart och ett indelades till 4-6 regelbundna tomter.

Byggnadsverksamheten i dessa kvarter tog emellertid fart först under andra hälften av 1870-talet. Då hade 1874-års "Byggnadsstadga för Rikets städer" trätt i kraft; den första enhetliga byggnadslagstiftningen med syfte att styra utformningen av de snabbt växande stadssamhällena.

"Stadsplan bör så uppgöras, att han på en gång motsvarar rörelsens behof av utrymme och bekvämlighet, sundhetens fordran på ljus och frisk luft, önskligheten af största möjliga trygghet mot mer utbredda eldsolyckor samt skönhetssinnets anspråk på fritt utrymme, omvexling och prydlighet".

En ny lokal byggnadsordning antogs 1876 och en övergripande plan för "reglering och utvidgning" av staden, upprättad av P G Sundius, fastställdes 1877.

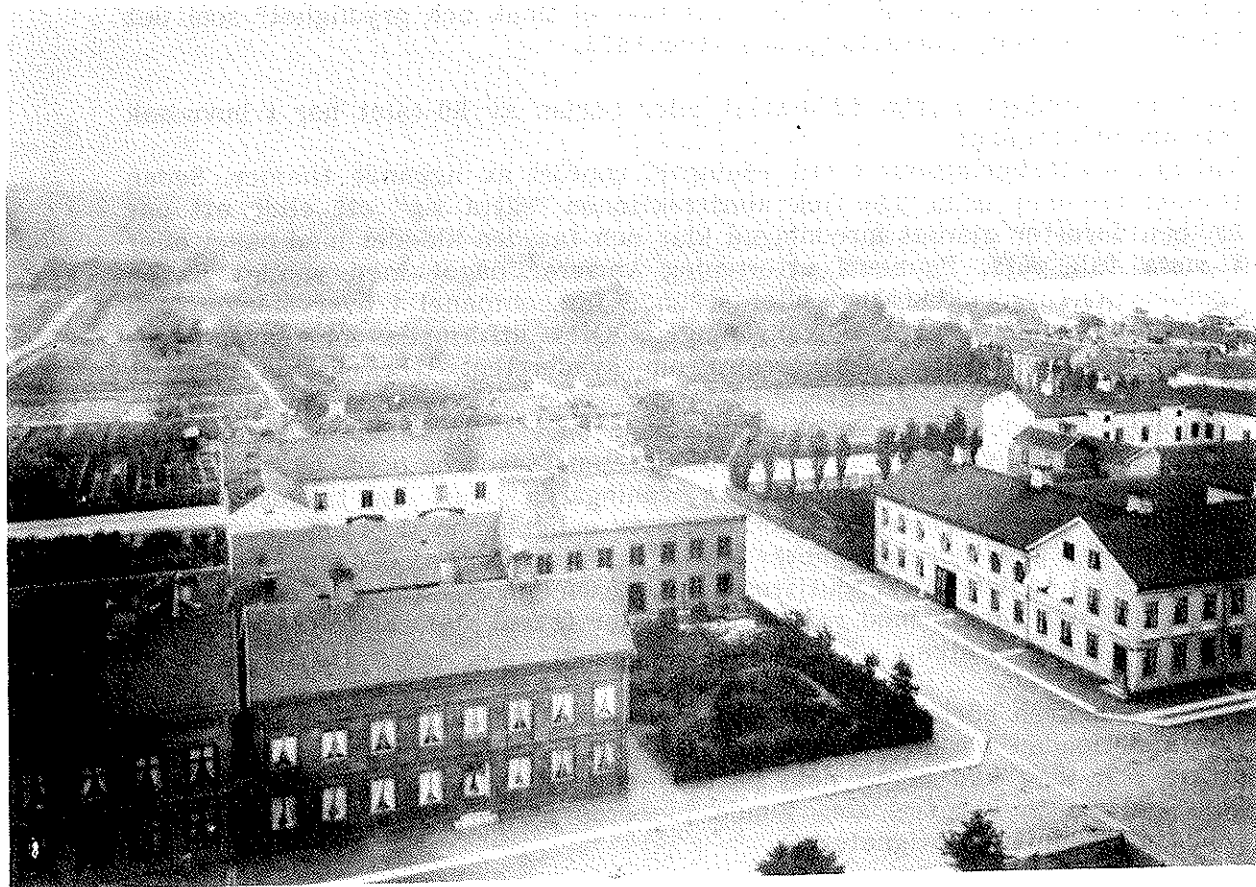
Sundius stadsplan innebar för den Västra stadsdelen att planlagt område utsträcktes till Junegatan i väster och Torpagatan i söder. Två trädplanterade esplanader drogs i öst-västlig riktning genom området - Kungsgatan och Drottninggatan. Karaktäristiskt för planen var de tomtskillnadsgator, som delade varje kvartersblock i två hälfter. Dessa gator var avsedda att ge tillträde till fastigheternas gårdar. Genom trädplantering skulle de även fungera som brandgator. Trähusbyggandet var på 1870-talet ännu förhärskande och skräcken för bränder dikterade i hög grad planens utformning.

En viss form av brandgator hade tillämpats redan efter 1835-års tomtreglering i de nya kvarteren på ömse sidor om Barnarpsgatan. Då stadgades nämligen att tomtägare ej fick bebygga sin tomt närmare än 8 alnar intill grannens tomt i öster och väster. Dess "brandgator" finns angivna på 1868-års plankarta över Jönköping.

Förstaden på Väster blev den första i Jönköping där den nya stadsplanelagstiftningen tillämpades och det gav åt de nya kvarteren ett välordnat och enhetligt utseende. Gatorna var breda och rätvinkliga med brutna kvartershörn och anlagda trottoarer.

Fram till början av 1880-talet uppgjordes byggnadsritningar till de nya stadsgårdarna i regel av den timmerman eller byggmästare som stod för själva byggnadsarbetena. Den typiska bebyggelsen utgjordes av gathus i två våningar med timmerstomme och panelklädd, ibland putsad, fasad. Kring gården, som nåddes genom en körport, grupperades flyglar och uthuslängor, inredda till bostäder för arbetsfolk och anställda, till verkstäder och magasin, brygg- och bakhus, vedbodar och avträden. Fähus och svinstior fanns inte i de nya stadsgårdarna, däremot ofta häststallar. Stadsbefolkningen hade övergett den agrara näringen och jordlotterna på Bymarken började styckas och säljas.

Det nya Väster blev i stor utsträckning en medelklassens stadsdel där näringsidkare, hantverkare och tjänstemän slog sig ned.

Jönköpings västra stadsdel under utbyggnad. Regelbundet gatunät och genomgående tvåvåningsbebyggelse gav enhetlighet åt 1870- och 80-talens nya kvarter. Lägga märke till de breda trottoarerna med brutna hörnpartier i korsningen av Nygatan - Klostergatan. Foto från den nybyggda Sofiakyrkan, omkr 1890.

Trähusbebyggelsens utformning

Någon egentlig plan för kvarterens bebyggande, annat än vad gäller tomternas form, fanns inte. Det var Byggnadsstadgan för rikets städer samt den lokala byggnadsordningen som i stora drag styrde bebyggelsens utformning.

Bestämmelser om största tillåtna utnyttjande av tomtarealen, om byggnadshöjder, portars ordnande, om byggnadernas placering på tomten m m ledde till stor enhetlighet vad gäller bebyggelsestrukturen.

Bakom stadgarnas bestämmelser låg brandskyddshänsyn, och hygieniska strävanden men även omsorgen om stadens prydliga yttre. Den lokala byggnadsordningen tillät trähus i högst två våningar och vind och med en maximal höjd om 30 fot, d v s 9 meter, till takfoten. Härigenom har gathusen fått en enhetlig takfotsnivå. Gårdsplanen fick ej understiga hälften av den yta som upptogs av byggnader.

Fasadernas utformning kunde variera något, men styrdes av konstruktionen med liggtimmer, av begränsat materialutbud och av rådande stilideal. Byggnaderna skulle "tillfredsställa billiga anspråk på smak och prydlighet" som det heter i allmänna byggnadsstadgans § 38 år 1875.

En typisk stadsgård från 1870-talet eller början av 80-talet har i huvudsak följande utformning:

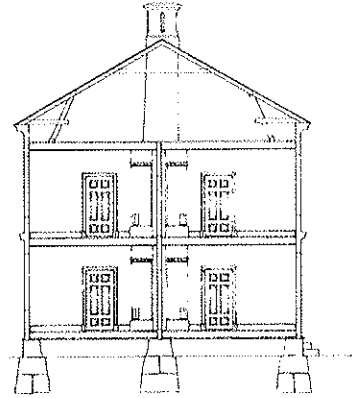
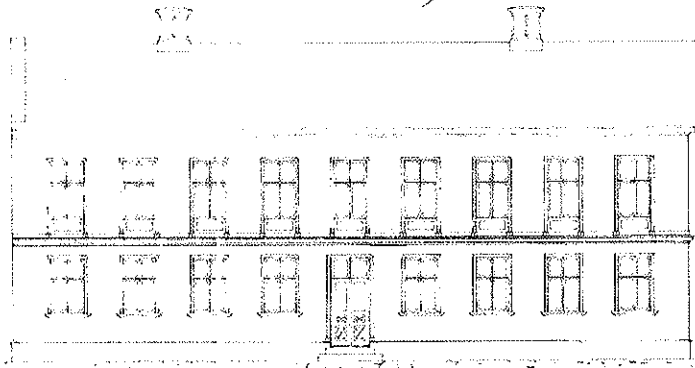
Vid gatan ett boningshus i två våningar, uppfört av liggande timmer. Sedan timmerstommen satts upp fick konstruktionen "sätta sig" ett eller ett par år, och därefter gjordes inredningen klar och fasaden kläddes med panel eller i vissa fall puts. Panelens utformning varierar något men vanligt är en kombination av locklistpanel eller stående fasspontpanel i övervåningen och liggande fasspontpanel i bottenvåningen. Ofta utformades bottenvåningens panel på ett sätt som skall erinra om kvadersten. Träfasaderna målades ursprungligen i ljusa oljefärger, medan putsfasaderna avfärgades med kalkfärg. Fasaduppbyggnaden är i regel symmetrisk med fönsteraxlarna regelbundet placerade i båda våningarna. Såväl trä- som putsfasaderna pryds av profilerade fönsteromfattningar, listverk mellan våningarna samt en takgesims med profilering eller dekorativa konsoler. I enlighet med byggnadsstadgans bestämmelse gavs hörnfastigheter alltid ett brutet hörn, där man placerade en balkong med dekorativt gjutjärnsräcke. Husen har sadeltak med en takvinkel på ca 35° och täckta med rött lertegel eller falsad plåt. Vindsinredning med eldstäder var ej tillåten.

Husen hade från början en eller ett par entréer från gatan. Under 1900-talets första årtionden började man sätta in mindre skyltfönster, vilka blivit allt större och idag kan uppta hela bottenvåningens fasad. Tillträde till gården gavs genom en körport, som kunde placeras genom byggnadskroppen eller i luckan mellan två fastigheter.

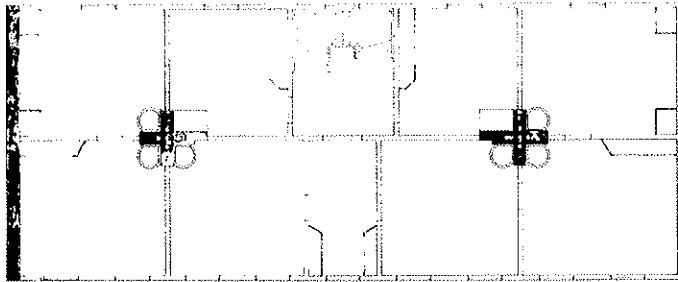
Gårdsbebyggelsen utgörs av en eller ett par vinkelbyggda flyglar, inredda till enkelsidiga smålägenheter, eller av bod- och uthuslängor som placerades med "ryggen" i tomtgränsen. I regel fanns ett brygghus med tvättstuga och ibland hantverksverkstäder. Gårdsplanen var stensatt med fältsten och hade ofta gångar av släta kalkstenshällar. Ett vårdträd planterades ibland mitt på gården.

1861 den 29 April 1880.

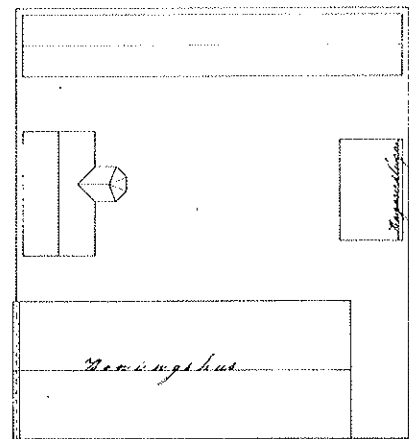
Boningshus å Tomten nr 133 i Västra Förstaden
sönder i Klostergatan

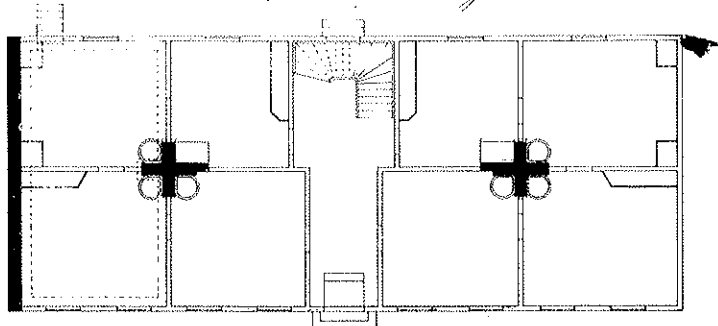
Plan af 2de Våningarna

Tomt-plan

Plan af 1de Våningarna

Skala 1:100

Klostergatan
Skala 1:100

Ritning till Boningshus å Tomten nr 133, i Västra Förstaden,
1880, nuvarande kvarteret Hästen 3, Klostergatan 13, Jönköpings
Byggnadsnämnds arkiv.

Byggandets mångfald

Exploateringen av den nya västra förstaden sträckte sig över flera årtionden och först i början av 1900-talet började stadsdelen bli fullt utbyggd. Under årtiondena kring sekelskiftet avlöste nya byggnadsstilar varandra i snabbare takt. 1870-talets enhetliga och relativt enkla bostadsbyggande följs nu av mer påkostade fastigheter med fasader i nyrenässans eller andra stilar. Byggherrarna strävar efter att ge husen en individuell form, och arkitekterna spelar en större roll. Samtidigt stadgar ett tillägg till stadens byggnadsordning från 1888 att boningshus i två våningar skall byggas av sten.

I kvarteren norr om Sofiakyrkan byggdes en rad nya hus med dekorerade fasader, utförda antingen i tegel med kontrasterande inslag av puts eller helt putsade med kvaderindelning och skuggade listverk och fönsteromfattningar.

Vid Fabriksgatans norra del, mittför den lilla planteringen vid Storgatan, uppfördes på 1880-talet två stora fastigheter med rikt utsmyckade fasader i nyrenässans, båda ritade av arkitekten Johan Emil Billing. Den västra, i kvarteret Hammaren är riven, den östra i kvarteret Harven ombyggd och fasaden starkt förändrad.

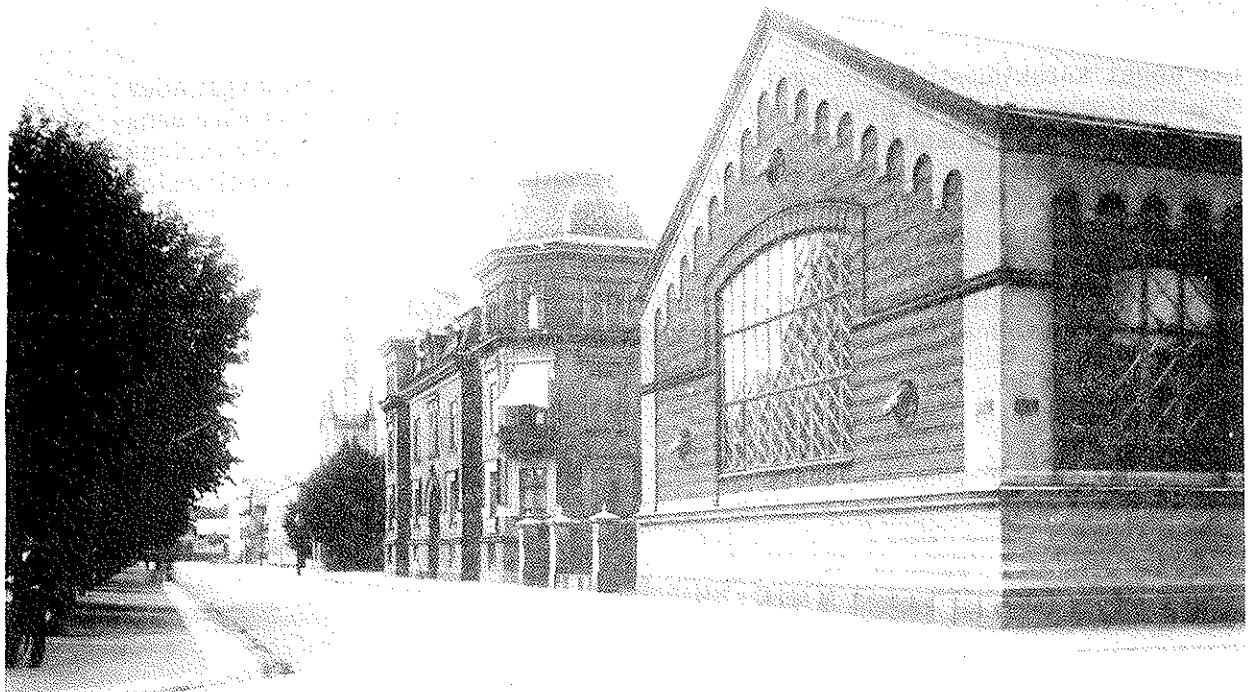

Fabriksgatan med Sofiakyrkan i fonden. T h syns närmast den stora fastighet som uppfördes 1887 i kvarteret Hammaren. Foto från 1900-talets början.

Upptakten i Jönköping till 1880-talets stilhistoriska fasadarkitektur var Viktoriahuset. Detta uppfördes i två etapper 1881-82 på initiativ av Ebba Ramsay, som var en av Jönköpings betydande kulturpersonligheter, verksam i Missionsföreningen och med en rad filantropiska projekt. Viktoriafastigheten inrymde ursprungligen en stor "solennitetssal" avsedd för bönemöten men också för föreläsningar och allmänna sammankomster. Därtill fanns matsalar, arbetsrum för fabriksflickor, gästrum och härbärgen för medellösa samt i källarvåningen ett nykterhetsvårdshus. Tankar fanns också på att här inrymma ett barnsjukhus.

Viktoriahuset ritades av göteborgsarkitekten J A Westerberg, som var mycket anlitad i frireligiösa och nykterhetsvänliga kretsar. Det uppfördes på en tomt som avstyckats från den tidigare nämnda Stora Trädgård. Byggnaden, med fasader i tre riktningar, utgjorde ett monumentalt inslag i dåtidens stadsbild. I söder, på Sofiakyrkans plats, skulle enligt stadsplanen ett torg anläggas.

1884 uppförde Ebba Ramsay ännu ett litet hus, det s k Gustavia, den angränsande trädgårdstomtens östra gränslinje, men i övrigt bibehölls trädgården norr om Viktoria. Därmed kunde anblicken av fasaden lämnas fri också i denna riktning.

*Nygatan med disponent Bernhard Hays ridhus och Viktoriafastigheten i kvarteret Harpan samt S:t Johanneskyrkan.
Foto från 1900-talets början.*

I kvarteret Hasseln, norr om Sofiakyrkan, finns också ett par intressanta exempel på det sena 1800-talets träarkitektur. Hasseln 2 uppfördes som exklusiv privatbostad i två plan av ingenjör G E Odéen, ägare till Jönköpings Mekaniska Snickerifabrik. Arkitekten Georg Krüger var huvudsakligen verksam i Göteborg. Envåningshuset i kvarteret Hasseln 1, uppfördes sedan nya byggnadsbestämmelser från 1888 förbjöd trähus högre än en våning. Ägare var en snörmakare E Malmborg, som inrymde sin verkstad i den ena delen av huset. Arkitekten var Fredrik Sundbärg.

Under åren kring sekelskiftet kom jugend som en reaktion mot det sena 1800-talets stilhistoriska mångfald. Nu eftersträvades en mer enhetlig och organisk form i arkitekturen. Husen uppförs ofta med sockel i huggen natursten samt fasad i ljust målad puts med hörntorn, rundade burspråk och ofta fina smidesarbeten i balkongräcken och portar. Ett tidigt exempel i Jönköping på de nya tendenserna är hörnhuset i kvarteret Jungmannen 2, uppfört 1899 som ett förnämt bostadshus för två hushåll. Andra uttryck för jugendstilen finns i de stora hyresfastigheterna i kvarteret Humlan och i privatvillan i Juvelen 3, samtliga ritade av August Atterström och uppförda omkring 1905.

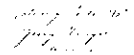
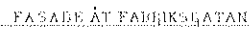
Förutom den nya bostadsbebyggelsen på Väster, uppfördes också många byggnader för speciella ändamål i stadsdelen. 1869 byggdes stadens nya arbets- och fattigvårdsinrättning vid Barnarpsgatan och 1879-80 Västra Folkskolan. 1879 lät disponenten vid Jönköpings Tändsticksfabrik uppföra sitt privata ridhus i det då obebyggda kv Harpan, och på 80-talet tillkom det ovan nämnda Viktoriahuset.

Ett annat karaktäristiskt inslag i den nya stadsdelen blev de kyrkobyggnader som uppfördes av de skilda frikyrkoförsamlingarna. Äldst är metodiströrelsens välbevarade S:t Johannes kyrka från 1878. 1899-1900 uppfördes Jönköpings stadsmissionsförening Immanuelskyrkan i kv Hästen. Byggnaden i medeltidsinfluerad tegelarkitektur har emellertid under 1970-talet ersatts av en ny kyrko- och församlingsbyggnad ritad av Carl Nyrén.

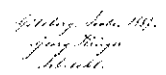
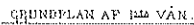
Pingströrelsens Filadelfiakyrka uppfördes 1931 i kv Härolden efter ritningar av Göran Pauli, men även den har ersatts av en ny och större, belägen vid Västra torget.

Ritning till nybyggnad på tomten nr 146 (Hasseln 2). Arkitekt Georg Krüger, Göteborg 1887. Jönköpings Byggnadsnämnds arkiv. Huset uppfördes av ingenjör G Odéen, ägare till Jönköpings mekaniska snickerifabrik. Bottenvåningens lägenheter omfattade tambur, herrum, matsal och förmak, tre sovrum vid södra gaveln samt kök, serveringsrum, skafferi, pigkammare och badrum vid norra gaveln.

FITNING TILL NYBYGGNAD PÅ TOMTEN N: 146

RITNING TILL NYBYGGNAD PÅ TOMTEN N° 146

1900-TALET'S OMVANDLINGAR

Tiden från och med 1940-talet har inneburit stora förändringar i stadsbilden på Väster. Särskilt intensiv var omvandlingen under 1960- och 70-talen. Handel, service och administration fordrade ständigt större ytor för sin verksamhet.

Det Väster som i stort sett funnit sin form vid 1900-talets början hamnade åter i stöpsleven. Den första generationen hus från 1850- och 60-talen vid Storgatans östra del ersattes med nya och större byggnader. Ett av de tidigaste exemplen var hörnhuset vid V Storgatan 2 som revs 1929 för att lämna plats för Skånska Bankens 20-talsklassicistiska fyrvåningshus, ritat av August Stoltz.

1929 uppfördes också Automobilpalatset, som ett av de tidigaste parkeringshusen i landet. Bilismen var ännu obetydlig, men blev under de följande årtiondena den företeelse som i allt högre grad skulle omskapa stadens form och funktioner.

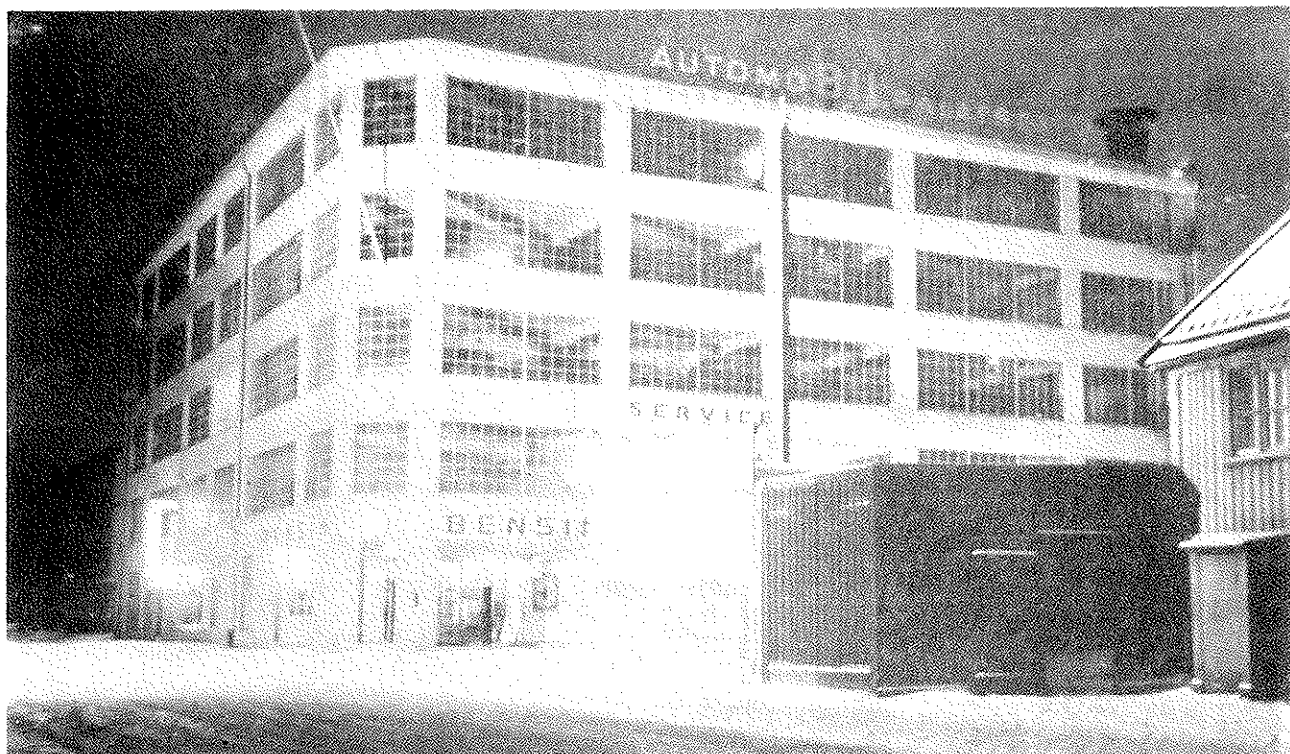
1940 uppfördes det s k Västerhuset i kv Gambrinus 1. Detta för sin tid stora byggnadskomplex för butiker, kontor och bostäder blev något av en sinnebild för Västers cityambitioner.

Exploateringen skedde ännu på 1950-talet i huvudsak fastighetsvis. På 1960- och 70-talen ökade skalan i nybyggnadsprojekten om omfattade många gånger hela kvarter. Ett exempel är den kvartersomfattande affärsfastigheten i Hagen från 1962 som inrymmer bl a hotell Portalen. Denna byggnation fordrade att två kvarter förenades till ett genom igenläggning av ett parti av Västgötagatan och att åtta mindre tomter slogs samman till en stor.

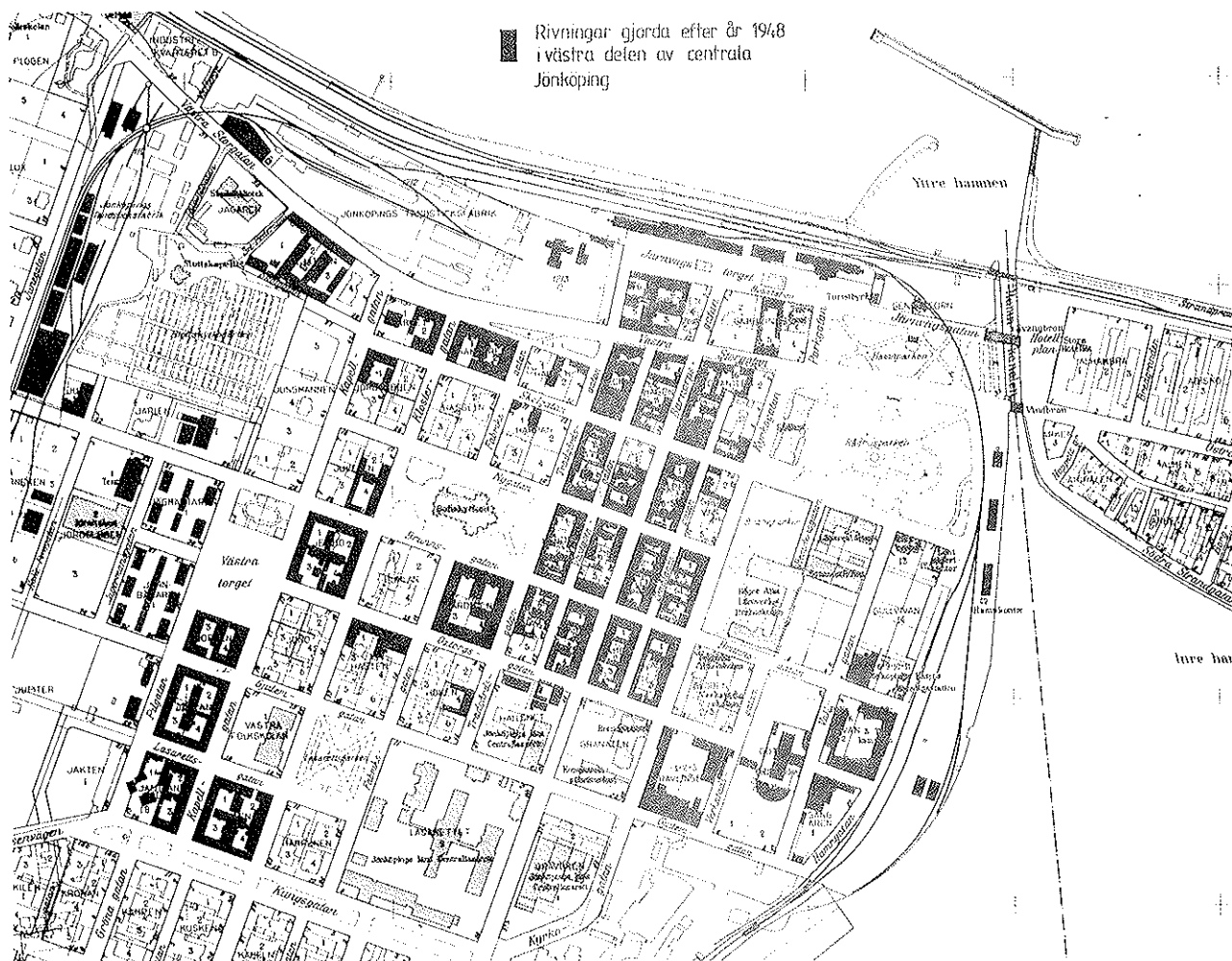
Kvarteret Järnspiran utgör ett parallellfall inom bostadsbyggandet. Den äldre bebyggelsen i f d kvarteren Jämtland och Jäntan totalsanerades och ersattes 1972 med två punkthus i 12 våningars höjd och med lägre omgivande parkeringsanläggning i gatulinjen.

Ett av de största ingreppen i stadsbilden skedde när Järnvägsgatan länkades samman med Västra Storgatan genom gamla tändsticksfabrikens och Villa Strands område. I det nybildade kvarteret Hoven uppfördes ett stort byggnadskomplex för butiker och kommunal administration.

Utmed Barnarpsgatan, Västers viktigaste affärsgata, låg delar av den ursprungliga småskaliga trähusbebyggelsen länge kvar, inrymmande ett varierat utbud av butiker och småhantverk. De sista resterna av 1800-talets bebyggelse vid Barnarpsgatan har emellertid under de sista åren ersatts med nybebyggelse i den fyra-femvåningsnivå som nu är förhärskande i hela stadsdelen.

Automobilpalatset byggdes 1930 av Philipssons Automobil AB. Huset inrymde utställnings- och försäljningslokaler för bilar, bensinstation och annan bilservice samt ett antal parkeringsplatser. Byggnaden är en av de första i sitt slag som uppfördes i Sverige och ett tidigt uttryck för funktionalistisk arkitektur.

Rivningar på Centrala Väster sedan 1948.

Områden av kulturhistoriskt och miljömässigt värde

CENTRALA PARK- OCH INSTITUTIONSSTRÅKET

Sedan Kronan i början av 1860-talet slutligen överlämnat det gamla fästningsområdet till Jönköpings stad kunde vallarna raseras och marken tas i anspråk för stadens utvidgning. Genom särskilda bestämmelser vid överlåtelsen lades grunden för områdets utveckling till stadens offentliga centrum.

Området mellan Järnvägsgatan och Skolgatan utgör det egentliga parkstråket. Längst i norr ligger Hamnparken, anlagd som promenadplats så tidigt som 1848. Den 1867 invigda läroverksbyggnaden, idag rådhus, vänder sin huvudfasad mot öster och Rådhusparken, som anlades 1871. Parkens nuvarande utformning med en nord-sydlig axel som leder fram mot residensbyggnaden härör från en omplanering 1920. Parkens monumentala centralpunkt utgörs av en gjutjärnsfontän, ritad av arkitekten F W Scholander och uppsatt 1872.

I stadsbilden utgör Hamnparken och Rådhusparken en grön lucka mellan Östers och Västers slutna byggnadssätt, uppkommen till följd av att fästningsverket här utgjort ett hinder för stadens utvidgning.

Ett betydelsefullt inslag i miljön kring parkbältet är Stora Hotellet, som stod färdigt 1860. Byggnaden var ovanligt stor för en landsortsstad som Jönköping vid denna tid, och säger något om stadens rika offentliga umgängesliv. Byggnadens format återspeglar sannolikt också de stora förväntningar som knöts till den planerade järnvägsförbindelsen.

I söder begränsas Rådhusparken av länsresidenset med dess rikt utformade nyrenässansfasad. Öster därom ligger Riksbankens mindre och återhållsammare byggnad, även den inspirerad av renässansens arkitekturformer. En stilmässig kontrast utgör lantmäterikontorets funktionalistiskt strama huskub från 1935.

Under 1950-, 60- och 70-talen inföll en andra expansiv byggnadsetapp, varvid en del av den första generationen byggnader, som länsfängelse och tullhus, fick lämna plats för nya stora förvaltningsbyggnader. Med sina fasader i mörkt hårdbränt tegel avviker dessa mot den putsarkitektur som tidigare präglade området.

Alltsedan tillkomsten på 1800-talet har området kring Rådhusparken utgjort Jönköpings ansikte utåt, beläget i nära anslutning till hamnen och järnvägsstationen. Det är ett typiskt exempel på 1800-talets stadsplanering och utgör därtill en indirekt påminnelse om fästningsverkets och förborgens läge i staden.

Området är dessutom den enda stora sammanhängande parkanläggningen i centrala Jönköping och av stort värde för stadsmiljön i allmänhet.

Sammantaget speglar området på ett intressant sätt den offentliga stadsmiljöns utbyggnad och förvandlingar under en period av drygt 100 år.

Riktlinjer för bevarande

Syftet med en bevarandeariktad planering i detta område är att skydda det sammanhängande bälte av parker med fritt inplacerade offentliga byggnader, vilket har sin tyngdpunkt i Hamnparken och Rådhusparken och som söder om Skolgatan övergår i ett mer uttalat administrativt centrum med en rad stora förvaltningsbyggnader, av vilka flera har ett arkitekturhistoriskt värde.

Av betydelse för miljön kring parkstråket är också Hamnkanalens omgivning med Stora Hotellet och Smålands Enskilda Banks monumentalbyggnad öster om kanalen. Stensättning och plantering av den tidigare busshållplatsen har här på ett positivt sätt bidragit till området. Ett återställande, i någon form, av den plantering som funnits på Hamntorget, framför Stora Hotellet, skulle ytterligare förhöja miljön.

Det centrala parkstråket och dess omgivning öster om kanalen bör i första hand skyddas genom kommunalt beslut, såsom ett "bebyggelseområde som utgör en värdefull miljö" och där särskild hänsyn skall tas till områdets egenart.

På längre sikt bör en bevarandeariktad stadsplan upprättas. För rådhuset med omgivande parkmiljö föreslås skyddsbestämmelser i detaljplan.

Kvarteret mellan Skolgatan och Gjuterigatan omfattas av en stadsplan från 1981 som ger ett ganska gott skydd för befintlig bebyggelse. Jönköpings hamnstation har erhållit beteckningen Q och Per Brahegymnasiets båda skolhus samt skolgården betecknas som en kulturhistoriskt värdefull miljö med q.

Vid framtida planarbete inom detta område bör samtliga de hus som förtecknas i bevarandeprogrammet, dvs även Länsresidens, f d Riksbankens hus, Lantmäterikontoret och gamla polishuset samt Per Brahegymnasiets båda skolhus ges skyddsbestämmelser i detaljplan.

Länsresidenset är skyddat som statligt byggnadsminnesmärke.

Området har av Riksantikvarieämbetet fastställts som riksintresse.

TRÄHUSKVARTER PÅ VÄSTER

Av den omfattande bostadsbebyggelse i trä som under 1800-talets sista årtionden uppfördes i Västra Förstaden återstår idag ett större sammanhängande parti mellan Oxtorgsgatan och Gjuterigatan, Kapellgatan och Trädgårdsgatan.

I kvarteret Hästen, Höken och Juno finns en välbevarad trähusarkitektur som illustrerar stadsutbyggnad på tidigare oexploaterad mark, i enlighet med fordringarna i den allmänna byggnadsstadgan från 1875 och stadens nya byggnadsordning från 1876. Liknande trähus, typiska för denna period, finns spridda i flera andra kvarter på Väster.

De regelbundna kvarteren, vart och ett indelat till sex tomter, är ett resultat av 1864 års stadsplaneutvidgning. Byggnadsverksamheten kom emellertid igång på allvar först under andra hälften av 1870-talet. Merparten av bebyggelsen i kvarteren Hästen, Höken och Juno uppfördes i rask takt mellan åren 1876-1881.

Under inflytande av byggnadsstadgans bestämmelser har dessa kvarter fått en enhetlig utformning. Karaktäristiskt är en stadsgård med gathus i två våningar, uppfört av liggtimmer och med panelklädd eller ibland putsad fasad. Såväl trä- som putsfasaderna pryds av fönsteromfattningar och listverk och ibland en dekorerad takgesims. I regel finns körport till gården samt en eller flera entréer som nås från gatan. Husen har sadeltak, som täckts med tegel eller falsad plåt. På gården fanns uthus och ibland enkelsidiga boningslängor.

Riktlinjer för bevarande

Trähuskvarteren Hästen, Höken och Juno utgör ett av de områden där kommunen idag verkar för ett uttalat bevarandemål.

Redan 1971-72 togs möjligheterna till ett bevarande upp i Konsthögskolans studie av förnyelseproblemen i centrala Jönköping. Den kommunala saneringsutredningen 1973 fastslog områdets kulturhistoriska och miljömässiga värde.

Centrumplanen från 1978 avgränsar kvarteren som ett av de främsta bevarandeområdena, med följande motivering:

"Av den homogena låga trähusbebyggelsen från slutet av 1800-talet som tidigare täckte större delen av Jönköpings västra centrumområdet återstår idag i stort sett endast ovan nämnda kvarter. Bebyggelsen uppfördes ursprungligen som bostäder för den lägre medelklassen och utgör med sina enkla byggnader och fina gårdsbildningar fortfarande en god boendemiljö. Det är mycket angeläget att dessa kvarter såsom representanter för en viktig epok i Jönköpings bebyggelsehistoria i så hög grad som möjligt bevaras. Om viss nybyggnadssanering blir nödvändig skall detta ske på ett sådant sätt att kvarterens ursprungliga karaktär bibehålles."

Sedan dess har flera fastigheter renoverats med varsam hand och i samråd med antikvariska myndigheter.

Ur formell synpunkt behöver dock detta bevarandeområde ges ett bättre skydd. För kvarteret Juno fastställdes 1979 en stadsplan med bevarandearranging och konservering av byggnadsrätterna till befintlig bebyggelse. I de två andra kvarteren har inga nya stadsplaner tillkommit efter den övergripande reglering för hela Västra stadsdelen som fastställdes 1912.

Genom kommunalt beslut bör kvarteren avgränsas som "bebyggelseområden som utgör en värdefull miljö" och där särskild hänsyn skall tas till områdets egenart. På längre sikt upprättas en bevarandearrangerad stadsplan, för de tre kvarteren, med skyddsbestämmelser i detaljplan och byggnadsrätter som är avpassade efter befintlig bebyggelse.

Området har av Riksantikvarieämbetet fastställts som riksintresse.

KRING SOFIA KYRKA OCH KAPELLGATAN

Den snabbt växande och kommersiellt livliga Västra Förstaden erhöll i den stora Sofiakyrkan, invigd 1888, en monumental centralpunkt.

I kvarteren kring kyrkan finns en återstod av den stadsmiljö som formades under den framväxande industristadens epok, omkring 1875-1910.

Norr om kyrkan finns en rad byggnader av stort kulturhistoriskt och arkitektoniskt värde, exempelvis Hasseln 1 och 2 med originellt utformade panelfasader, Harpan 3 med stilimiterade putsarkitektur och Metodistkyrkan i Hasseln 4 med en för denna församling mycket typisk utformning.

Rutnätsplanen och de regelbundna kvartersformerna i detta område hade fastlagts vid 1864-års stadsplaneutvidgning, men först på 1870-talet kom byggnadsverksamheten igång på allvar. Under inflytande av byggnadsstadgans bestämmelser får 1870-talets bostadsbyggande en relativt enhetlig utformning. Karaktäristiskt är en stadsgård med gathus i två våningar, uppfört av liggtimmer och med panelklädd eller ibland putsad fasad. Goda exempel på denna byggnadstyp är Juvelen 1 från 1877, Jordgubben 2 från 1878 samt Hasseln 3 från 1880.

Till 1870-talet hör också Jönköpings Metodistförsamlings välbevarade kyrkobyggnad, som idag ligger vid skuggan av den mångdubbelt större Sofiakyrkan, men som stod färdig 10 år innan denna. Byggnaden är uppförd i en arkitekturstil som är typisk för denna församling. Genom tornspira, små hörntorn, s k filialer, och spetsbågsfönster manifesteras karaktären av kyrkobyggnad.

År 1878-79 uppförde disponenten av Tändsticksbolaget B Hay ett privat ridhus i kvarteret Harpan. Byggnaden ritades av den kände stockholmsarkitekten M Isaeus.

Under 1880- och 90-talen var byggnadsverksamheten livlig i dessa kvarter. 1870-talets enhetliga och relativt enkla bostadsbyggande följs nu av påkostade fastigheter med rikt dekorerade fasader. Byggherrarna strävar efter att ge husen en individuell form och arkitekterna spelar en större roll. Samtidigt stadgar stadens nya byggnadsordning från 1888 att boningshus i två våningar skall byggas av sten. De nya hus som byggs erhåller fasader antingen i tegel med dekorativa putsinslag eller helt putsade och med rik ornamentering.

De flesta byggnaderna från denna period är idag borta, men bevarat är det s k Viktoriahuset från 1881-82. Denna stora byggnad med sina markanta hörntorn har motsvarigheter i storstaden Göteborgs samtida arkitektur, men var ett nytt storslaget inslag i Jönköpings stadsbild.

Utmed Kapellgatan ligger en rad byggnader vilka framstår som solitärer, uppförda som skilda funktioner och olika arkitektonisk utformning. Tillsammans bildar de en intressant gatubild med tändsticksfabrikens byggnader som fond i norr. Indraget från gatan och omgivet av en stor trädgårdstomt ligger det bostadshus som uppfördes av Alexander Lagerman, ingenjör och uppfinnare vid Jönköpings Tändsticksfabrik. Byggnadstilen är influerad av C E Lövenskiölds mönsterritningar för lantmannabyggnader.

På motsatta sidan gatan ligger Tveta, Vista och Mo härads tingshus från 1908, med fasad i natursten och gult skrombergategel.

De jugendpräglade, ljust putsade, hörnhusen i kvarteret Jungmannen 1 och 2 samt Juvelen 3 utgör tillsammans ett värdefullt inslag i stadsbilden. De uppfördes alla som högklassiga privatbostäder med stora lägenheter.

Det s k "Järnvägsmannahuset" i kvarteret Jungmannen 5 byggdes som tjänstebostadshus för anställda vid SJ. De tidstypiska fasaderna i rött tegel och puts vanpryds idag av plåtinklädnader men skulle kunna återställas i ursprungligt skick.

Den stora hörnfastigheten i Jätten 8, "Halls Hörna" är värd uppmärksamhet för sin omsorgsfullt utformade fasad med handslaget tegel och klassicerande dekorationer.

Riktlinjer för bevarande

Förutom de tidigare nämnda trähuskvarteren i Juno, Höken och Hästen, utgör området norr om Sofiakyrkan den enda sammanhängande bebyggelsemiljö som speglar 1800-talets stadsutveckling på Väster.

Bebyggelsen i kvarteren norr om Sofiakyrkan är inte lika enhetlig som i trähuskvarteren söder om kyrkan. Variationen är större vad gäller hustyper och fasadutformning, beroende på att bebyggelsen här spänner över en längre tidsperiod, med olika användningssätt och växlande arkitekturideal.

Med undantag för några rivningstomter och nybyggen har detta område ännu inte nåtts av den cityomvandling i stor skala, som förvandlat stora delar av Väster.

Det är angeläget att bevara det som återstår av 1800-talets och det begynnande 1900-talets stadsmiljö på Väster, i synnerhet omgivningen av den monumentala Sofiakyrkan.

Vid Nygatan och Kapellgatan utgör den äldre bebyggelsen inslag i intressanta gaturum. De äldre byggnaderna bidrar till en arkitektonisk mångfald i stadsbilden och är förknippad med betydelsefulla företeelser och personer i stadens historia.

Ur kulturhistorisk och stadsbildsmässig synvinkel är det önskvärt att den stadsförnyelse som kommer att äga rum i detta område tar hänsyn till befintligt äldre gatunät och traditionella kvartersformer, att de äldre byggnaderna bevaras samt att nybebyggelsen ges en sådan utformning att någon form av kontinuitet med stadens äldre byggnadsskick erhålles.

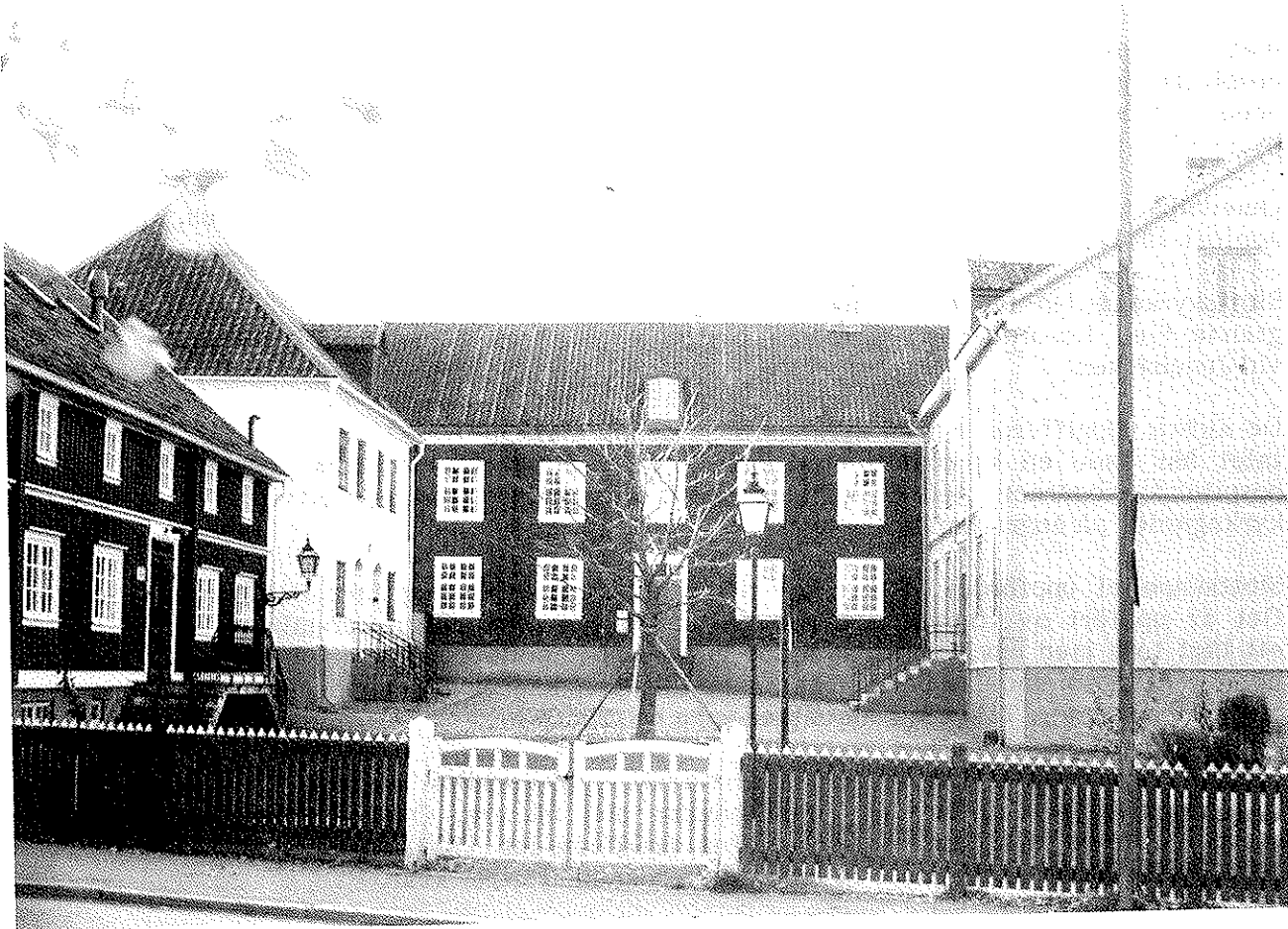
För att underlätta ett bevarande av områdets kulturhistoriska särprägel, bör kvarteren norr om Sofiakyrkan och vid Kapellgatans övre del avgränsas som ett "bebyggelseområde som utgör en värdefull miljö", och där särskild hänsyn skall tas till områdets egenart.

För kvarteren Harpan, Hasseln och Jordgubben gäller stadsplan från 1912, och Riksbankens nybyggnad har här möjliggjorts genom dispens.

Nya detaljplaner bör snarast upprättas, med skyddsbestämmelser för utvärderade kulturhistoriska byggnader.

Sofia kyrka skyddas genom "Kungörelse den 26 november 1920 (nr 744) med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet" (KK 1920:744).

Området har av Riksantikvarieämbetet fastställts som riksintresse.

HOSPITALSGÅRDEN, EPIDEMISJUKHUSET OCH SLOTTSKYRKOGÅRDEN

Jönköpings hospital, som under medeltiden legat inne i staden, flyttades till Talavidområdet först efter stadens brand och återuppbyggnad på Sanden år 1612. Under 1600-talet fungerade hospitalet främst som fattigvårdsanstalt, men blev under 1700-talet alltmer en inrättning för vård av "sinnessjuka". Hospitalet lades ned år 1825. Samma år inköptes den nedlagda hospitalsanläggningen av Jönköpings läns lasarett. Lasarettet hade inrättats 1777 och uppfört sin första byggnad norr om landsvägen, mitt emot hospitalet. Nu övergavs den äldre byggnaden och hospitalsbyggnaderna ombyggdes till lasarett och bibehöll denna funktion till 1877, då den första lasarettbyggnaden stod klar i Västra Förstaden. Därefter köptes lasarettsområdet av Jönköpings tändsticksfabrik, som utnyttjade byggnaderna för upplag, bostäder, ångkök m m. Sedan 1970 ägs Hospitalsgården av Jönköpings kommun.

Hospitalsgårdens bebyggelse har genomgått en rad förändringar under århundradenas lopp. Under 1600-talet omfattade gården ett stort antal timmerbyggnader med olika funktion, bl a ladugård och andra ekonomibyggnader för det av hospitalet drivna jordbruket. En hospitalskyrka uppfördes 1630 och revs 1785. Hospitalsgården hade även en egen kyrkogård med begravningskapell.

Från mitten av 1700-talet skedde en fortlöpande förnyelse av hospitalets bygnadsbestånd.

Idag omfattar Hospitalsgården fyra byggnader; sysslomannabostaden, hospitalsbyggnaden, viktualieboden och kurhusbyggnaden, vilka närmare beskrivs under kvarteret Jamben i förteckningen över kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Omedelbart öster om Hospitalsgården ligger Jönköpings gamla epidemisjukhus, uppfört 1881, som idag inrymmer kommunal konst- och musikskola.

Slottskyrkogården låg ännu vid 1800-talets mitt ett stycke utanför staden, granne med Hospitalsgården, men i övrigt omgiven av öppen jordbruksmark vid Junebäcken.

De äldsta uppgifterna om en kyrkogård på denna plats är från 1644, då Hospitalet här hade en kyrkogård med kapell. Från slutet av 1600-talet delades hospitalskyrkogården med Jönköpings slottsförsamling. Efter hand utvidgades kyrkogården på angränsande åkerlyckor.

Slottskapellet uppfördes 1694 efter ritningar av landshövding Erik Dahlberg. Det är uppfört av timmer och har en korsformig plan. Över korsmitten är ett lågt torn med huv som kröns av en lanternin. Kapellets fasad var ursprungligen rödfärgad, indelad med gråmålade fält och lisener och med rundbågig portal och fönster. Taket var klätt med spån och rödtjätrat.

Från 1737, då slottskyrkan förstördes, utnyttjades kapellet som församlingskyrka och inreddes med bänkar och läktare. Ombyggnader har skett vid flera tillfällen. Ytterväggarna brädfodrades 1832 och vitmålades 1835. 1871 tillkom en ny panel av locklisttyp som ännu sitter kvar.

Riktlinjer för bevarande

Hospitalsgården utgör en ovanligt välbevarad och för landet unik äldre vårdinrättning med byggnader från 1700- och 1800-talen.

I stadsplanen från 1984 för Junebäcksområdet har Hospitalsgården erhållit ett gott skydd genom Q-märkning av samtliga byggnader och gården därikring.

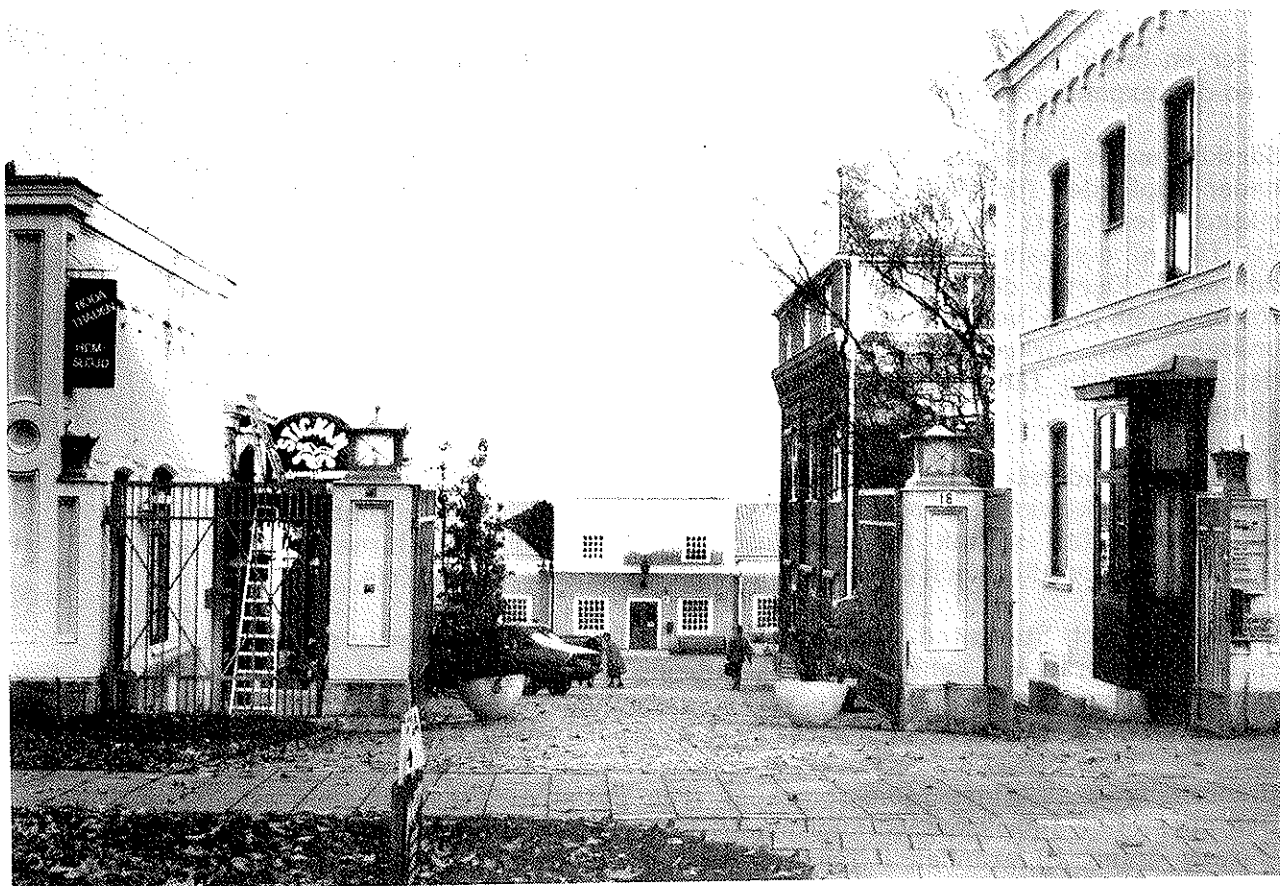
Området mellan Hospitalsgården och den nya Junegatan skall enligt samma plan ställas iordning som parkområde, vilket på ett positivt sätt kommer att bidra till miljön kring Hospitalet.

Hospitalsgårdens anläggning är ut kulturhistorisk synvinkel synnerligen märklig, och fråga bör väckas om byggnadsminnesförklaring.

Slottskyrkogården och slottskapellet omfattas av det generella lagskyddet för svenska kyrkans kyrkobyggnader och begravningsplatser med tillhörande byggnader.

Samtliga värdefulla byggnader inom området i övrigt kommer att skyddas genom Q/q-bestämmelser i detaljplan.

Området har av Riksantikvarieämbetet fastställts som riksintresse.

TÄNDSTICKSOMRÅDET

1845 startade C F Lundström tändstickstillverkning i liten skala i ett boningshus på Väster. Verksamheten växte på några årtionden till en storindustri av största betydelse för Jönköpings utveckling under 1800- och 1900-talen.

Sedan början av 1970-talet är tändstickstillverkningen nedlagd, men det tidigare fabriksområdet mellan V Storgatan och Vättern upptar en vidsträckt och centralt belägen areal och är ett betydande inslag i stadsmiljön på Väster.

Grunden till fabriksområdet lades 1847 då en tomt inköptes vid Vätterstranden. Västra Förstaden var vid denna tidpunkt ännu gles bebyggd och området norr om Storgatan utgjordes av åkerlyckor.

Den första fabriksbyggnaden från 1848 är ännu bevarad i egenskap av Tändsticksmuseum, en lång panelfodrad timmerbyggnad, uppförd i en våning med ett bredare centralparti med förhöjd attikavåning. Byggnadens yttre utformning präglas knappast av den industriella funktionen, utan har snarare beröringspunkter med stadens dåtida empirebetonade trähusarkitektur.

Förutom tändsticksfabriken anlade C F Lundström år 1858 Strands Väveri ett par hundra meter längre västerut. De två fabriksbyggnaderna av tegel låg parallellt med Vätterstranden. 1860 sysselsatte fabriken 165 arbetare och hade det största tillverkningsvärdet av stadens industrier.

Efter en brand 1863 upphörde väveriet, men verkstadsbyggnaderna införlivades med den expanderande tändsticksindustrin.

Särskilt under 1870- och 80-talen växte fabriksområdet starkt, och nya byggnader uppfördes för tillverkningens olika sidor. På 1880-talet omfattade fabrikskomplexet ett 40-tal anläggningar för tändsticks- och asktillverkning, ett flertal magasin, ångpannehus, kalorifer, snickeri och reparationsverkstäder m m. Därtill disponerade fabriken den gamla Hospitalsgårdens byggnader för magasin och verkstäder, och utmed Junebäckens östra sida utbreddes sig brädgård och virkesupplag över flera kvarter. Genom industrispår förbands det vidsträckt fabriksområdets olika delar med varandra och med Statens Järnvägar.

Fabriksbyggnaderna från 1800-talets senare del är uppförda i en tidstypisk industriell arkitektur, i regel med yttermurar i rött tegel, gjutjärnsfönster och i vissa fall sågtak för överljusbelysning av fabrikshallarna. Fasaderna är enkla men prydliga och avslutas ibland av en mönstermurad fris.

Mot staden och Storgatan vänder fabriksområdet en representativ sida. Huvudentrén flankeras av kontorets ljusst putsade tvåvåningsbyggnad, vars fasadutformning tagits upp i den lägre verkstadsbyggnadens fasad mot gatan. Framför fasaden är uppställd en porträttbyst av uppfinnaren Alexander Lagerman.

Ursprungligen avskildes fabriksområdet från gatan av ett högt smidesstaket. Den nuvarande fabriksentrén anordnades 1934. Mot öster sträckte sig fabriksområde fram till gränden i Trädgårdsgatans förlängning. Här låg disponentbostaden Villa Strand, omgiven av en stor park och avgränsad från gatan med ett högt plank. Denna del av fabriksområdet försvann i samband med Järnvägsgatans framdragning 1963.

I övrigt är fabriksområdets byggnadsbestånd i stort sett bibehållet och utgör en intressant och förtätad industrihistorisk miljö, som erinrar om en betydelsefull epok i Jönköpings historia.

Riktlinjer för bevarande

Tändsticksområdet har under de senaste åren avsatts som ett område för kulturella ändamål, hantverk och en del butikslokaler. Tyngdpunkter utgör Länsteatern och Kulturhuset. Sedan tidigare finns Tändsticksmuseet och en del kommunala förvaltningar inom området. Bebyggelsen renoveras nu efterhand och den yttre miljön förbättras genom trädplantering. Tändsticksområdet utgör ett positivt exempel på möjligheten att "återanvända" ett äldre industriområde.

Den enhetliga miljön gör det motiverat att avsätta Tändsticksområdet som ett "bebyggelseområde som utgör en värdefull miljö" och där särskild hänsyn skall tas till områdets egenart. För att skydda området bör skyddsbestämmelser i detaljplan fastställas.

För den äldsta fabriksbyggnaden, "Tändsticksmuseum" pågår utredning om byggnadsminnesförklaring.

Området har av Riksantikvarieämbetet fastställts som riksintresse.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Slottskyrkogården och Slottskapellet

Byggnadsår: 1694
Arkitekt: Erik Dahlberg

Slottskapellet är uppfört i timmer och har korsformad plan med liksidiga armar. Över korsmitten är ett lågt torn placerat, vilket kröns av en lanternin med spira. Fasaden är klädd med vitmålad locklistpanel. Takbeklädnaden består av spån (nytt). Huvudingången är placerad i väster. Ytterligare två ingångar finns i norra och södra korsarmarna.

Byggnaden har genomgått flera förändringar. Invändigt försågs kapellet med fast bänkinredning år 1737. Under 1700-talets andra hälft byggdes läktare i söder och norr; år 1765 respektive 1778. Den västra läktaren utvidgades 1853, då orgeln insattes.

Byggnadens exteriör har likaså förändrats. En mindre spänklädd sakristia uppfördes på östra sidan år 1771. Vidare tillkom vapenhus i norr och söder under 1700-talets senare del. Ytterväggarna brädfodrades år 1832 och vitmålades 1835. Ny panel uppsattes 1871, vilken till stor del finns kvar än idag.

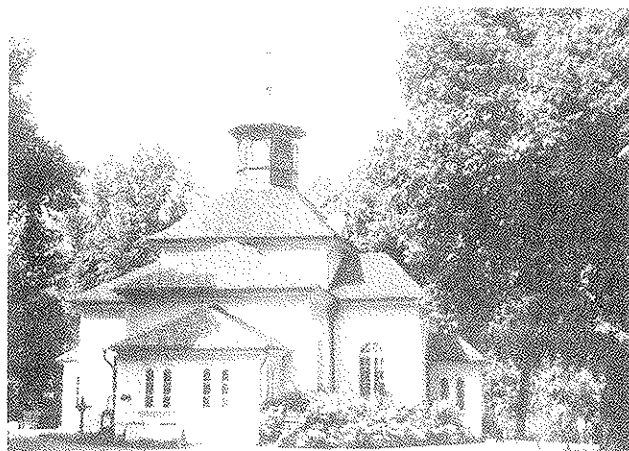

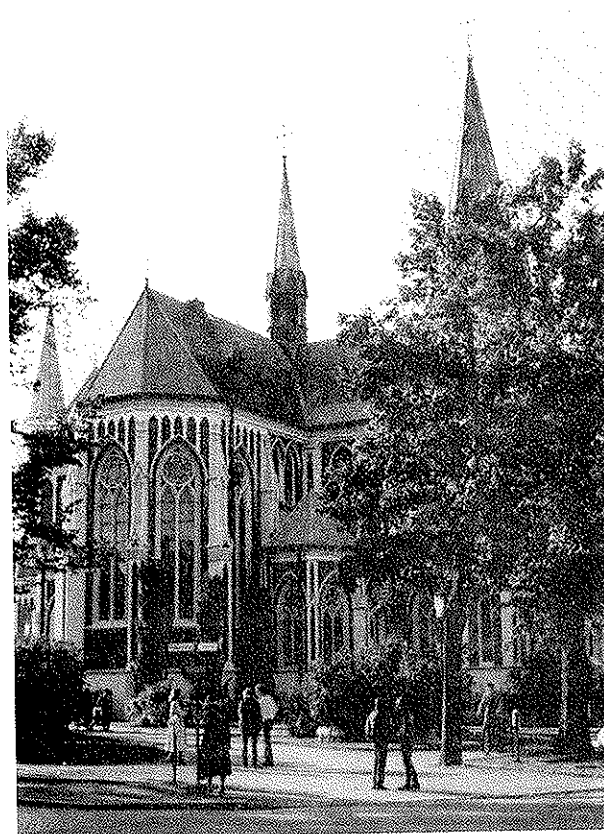
Foto: M Ridderberg, 1988

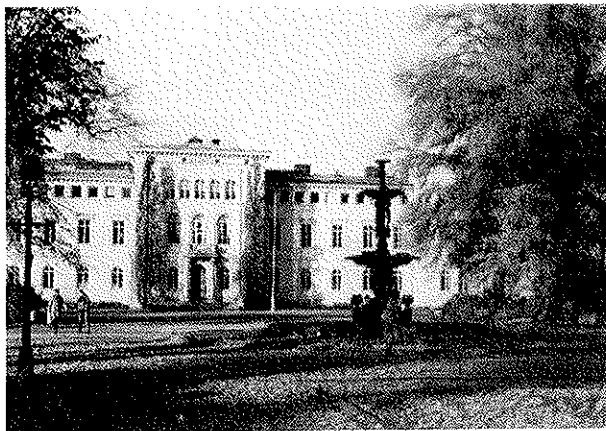
Sofia kyrka

Byggnadsår: 1885-88
Arkitekt: F G Dahl 1882

Sofia kyrka uppfördes som ny församlingskyrka för Västra församlingen, sedan Västra kapellet, eller Slottskapellet, blivit alltför trångt för den snabbt växande befolkningen på Väster. Beslut om en ny kyrka fattades redan 1859. Ursprungligen tänkte man sig en placering i parkstråket på forna fästningsområdet, men 1884 bestämde man sig för Västra Salutorget. Kyrkobyggnaden är uppförd i nygotisk stil med fransk eller rhenländsk 1200-tals arkitektur som förebild. Hög västtorn och tvärskepp med fialer. Fasad i rött maskintegel med dekorativa detaljer i cement, skiffertäckta takytor, kopparklädd tornspira.

Parken kring kyrkan anlades 1898.

Rådhuset

Byggnadsår: 1864-67, omb 1913, 1940-tal.

Arkitekt: J F Wijnblad 1863, A Atterström 1913, G Pauli omb 1940-tal

Uppfört som stadens nya elementarläroverk, i två våningar med framspringande mitt och sidopartier i trevåningars höjd. Byggt av tegel med ljus putsfasad i nyrenässans. 1913 omdisponerat till rådhus, 1940-talet tillbyggnad av takvåning.

Rådhusparken, och Hamnparken

Hamnparken, Jönköpings första egentliga park, tillkom 1848-49 på den tidigare Förborgens mark, som uppläts av Kronan på villkor att den "skulle planteras till stadens förskönande". Rådhusparken anlades 1871 efter ritningar av kapten J Westman och omplanerades på 1920-talet av stadsträdgårdsmästare N Andersson-

En monumental centralpunkt utgör den gjutjärnsfontän som sattes upp 1872, tillverkad vid Bolinders mekaniska verkstad efter ritning av arkitekten F W Scholander och ursprungligen utställd vid 1866 års industriexpo i Stockholm.

Stg 1212, 1213

Tändsticksområdet

Jönköpings Tändsticksfabriks område, idag det s k Tändsticksområdet, omfattar ett stort antal industribyggnader från 1800-talets senare del och 1900-talets början. Fabriksanläggningen är i huvudsak bevarad sedan tillverkningen lades ned på 1970-talet och omfattar bl a följande byggnader;

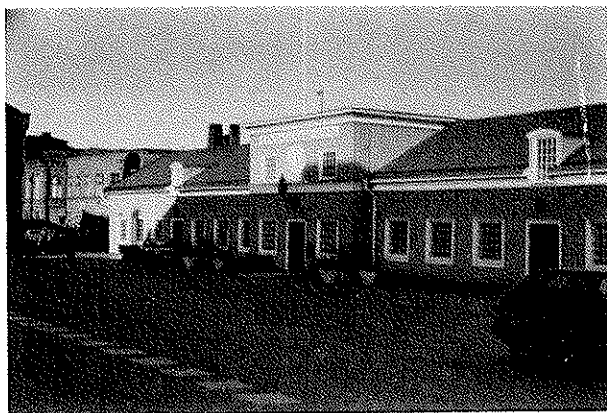
Tändsticksmuseum

Byggnadsår: 1847-48

Uppfördes som den första verkstadslokalen för tändstickstillverkning, och har senare inrymt bl a tryckeri och matsalar. Timmerbyggnad i en våning med mittrisalit och attikavåning med urtavla. Fasad med grå locklistpanel, sadeltak med enkupigt tegel.

Intressant exempel på tidig verkstadsbyggnad med nyklassiska drag i den arkitektoniska utformningen.

Tändsticksmuseum sedan 1948.

Kontorsbyggnad

Byggnadsår: 1873-74

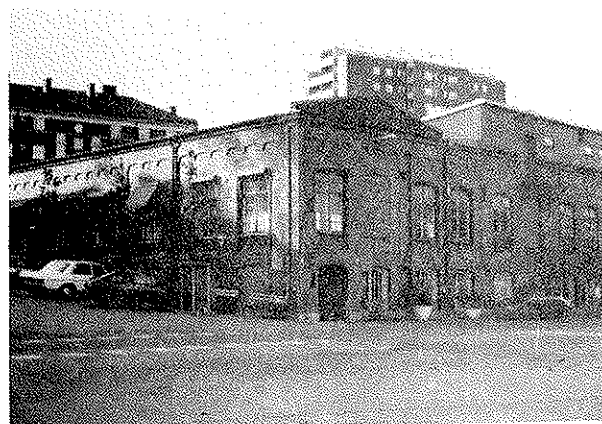
Kontorsbyggnad i två våningar, uppförd av tegel med grå putsfasad med vita pilastrar, bågfris och andra detaljer. Sadeltak med falsad plåt.

Verkstadsbyggnad och torkhus

Byggnadsår: 1869, tillb 1876, 1881,
torkhus 1872

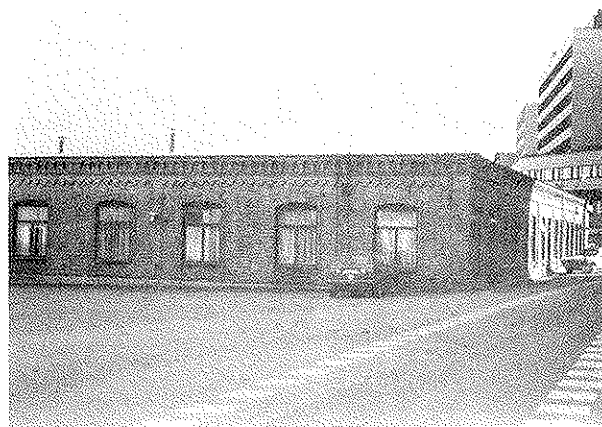
Fabriksbyggnad, ursprungligen för tillverkning av säkerhetständstickor. Uppförd av tegel i en till två våningar, med röda tegelfasader med inslag av mönstermurning. Senare utvidgad mot norr och väster samt i söder sammanbyggd med det ursprungliga torkhuset, som har putsad gatufasad av likartat utförande som kontoret.

Magasin

Byggnadsår: Omkr 1870

Magasinsbyggnad i tre avdelningar uppförd i två våningar av tegel med inslag av mönstermurning. Senare tillbyggd vinds-våning.

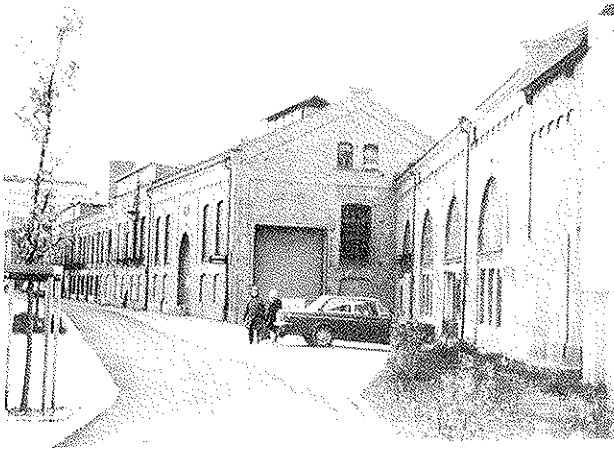

Verkstadsbyggnad

Byggnadsår: 1876-82

Fabriksbyggnad i en våning uppförd av tegel med inslag av mönstermurning i fasaden. Inrymde 1899 mekanisk verkstad, packsal samt fabrikation av kalitändstickor.

Ångpannehus

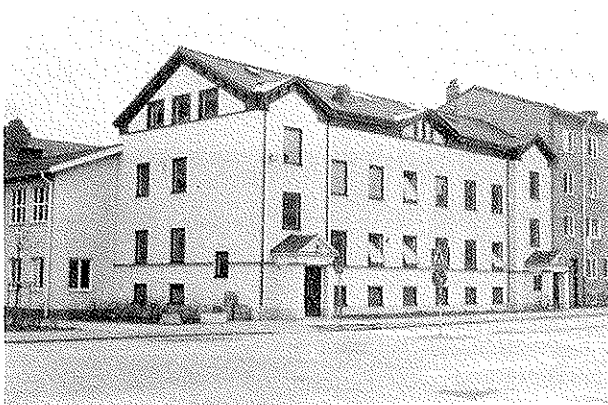
Byggnadsår: 1901

Tegelbyggnad i en våning med fasader i rött tegel med inslag av mönstermurning och stora rundbågsformade fönster och port. Inrymde 1904 fem inmurade ångpannor med hög fristående skorsten.

Maskinhus

Byggnadsår: 1901

Tegelbyggnad i en och en halv våning med fasader i rött tegel med inslag av mönstermurning. Inrymde 1904 ång- och dynamomaskiner.

Kv Globen 4

Kyrkogatan 1

Gamla tekniska yrkesskolan

Byggnadsår: 1863, omb 1870, 1913, 1934, 1968

Arkitekt: A W Edelsvärd, 1862

Uppfört som folkskolebyggnad för Förstaden, senare inrett till Tekniska yrkesskolan. Byggt av timmer i två och en halv våning med sadeltak. Den ursprungliga panelfasaden har senare ersatts med puts, idag gulmålad. Huset var ett av de första som uppfördes på Vallområdet och trots senare förändringar har skolbyggnaden ett visst stadshistoriskt intresse. Den anslutande byggnaden för verkstadsskola uppfördes 1946 efter ritningar av stadsarkitekt G Planck.

Kv Granaten 1

Kyrkogatan 40

Brandstationen

Byggnadsår: 1896-98

Arkitekt: Stadsarkitekt F Sundbärg

Byggnadskomplex i en till flera våningar, uppfört för brand- och polisstation. Medeltidsinfluerad utformning med fasader i maskinslaget rött tegel med rika inslag av mönstermurning och blinderade, ljust putsade partier. Trappgavlar, burspråk samt slangtorn utformat som en kampanil. Tak med svart falsplåt.

Planterad gård med bland annat kastanjer, lönnar och hängask.

Den borglika brandstationen torde vara ett av de främsta exemplen i landet på den historiskt influerade arkitektur som ännu vid sekelskiftet 1900 var vanlig för större offentliga anläggningar.

Brandstationen genomgick en om- och tillbyggnad 1985. Anläggningen försågs bland annat med en kontorsbyggnad.

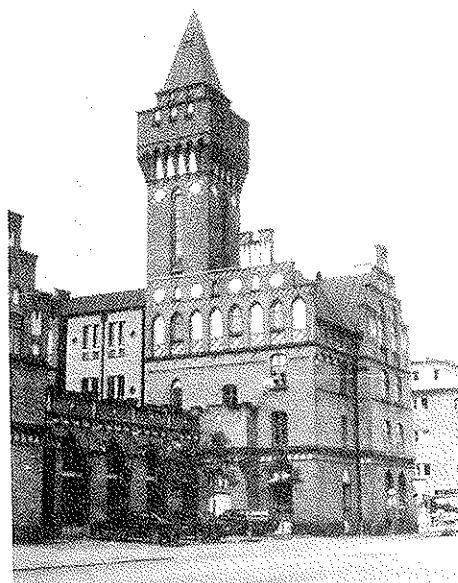

Foto: M Ridderberg, 1988

Kv Granaten 2

Gjuterigatan 4-8

Byggnadsår: 1906-07, tillbyggnad av vagnhall 1915, ny övervåning 1924

Arkitekt: Stadsarkitekt A Atterström

Uppfört som spårvagnshall, verkstads- och förrådslokaler samt kontor för de kommunala affärsverken. Medeltidsinfluerad fasad i rött tegel. Mot väster trappgavlar med mönstermurade och blinderade partier. Mot söder brutet takfall med tegel.

1986 genomfördes en ombyggnad av spårvagnshallarna och kontor/vårdlokaler till personalhållsovård. Vid detta tillfälle sattes bland annat nya dörrar och fönster in i byggnadens sydvästra hörn.

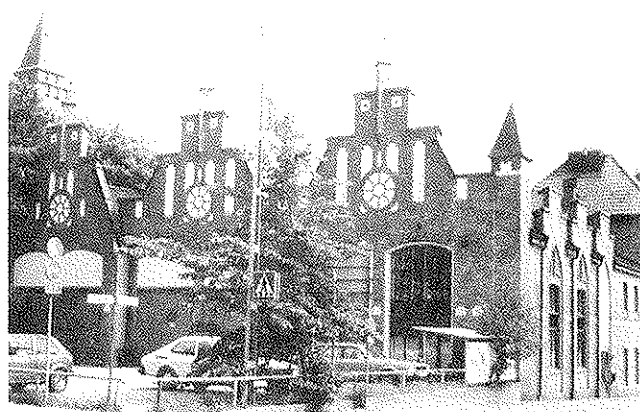

Foto: M Ridderberg, 1988

Foto: M Ridderberg, 1988

Foto: M Ridderberg, 1988

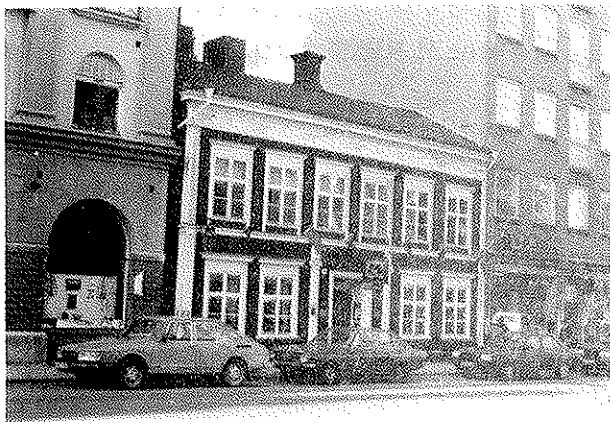
Kv Graniten 2

Västra Storgatan 1, Kyrkogatan 2

Byggnadsår: 1940

Arkitekt: E Lallerstedt, Stockholm

Bostads- och affärshus i fem våningar på hörntomt. Utformningen är funktionalistisk med sparsam utsmyckning. Byggnaden har slätputsade fasader i beige samt perspektiv- och skyltfönster. Sadeltaket klätt av falsad plåt.

Kv Graniten 4

Kyrkogatan 4

Byggnadsår: Omkr 1850

Tvåvåningshus uppfört av timmer med sadeltak. Panelfasad med klassicerande drag; rödmålad locklistpanel med vita profilerade fönsteromfattningar och pilastrar i hörnen samt kring entréen.

Byggnaden är intressant som ett av de få kvarvarande exemplen på den tidigaste förstadsbebyggelsen på väster.

Kv Graniten 6

Kyrkogatan 6

Byggnadsår: 1919

Arkitekt: A Hermansson

Stenhus uppfört i fem våningar, med översta våningen indragen. Gul putsfasad med rustik kvaderstenssockel, grå lisener, smidesbalkonger, i de nedre våningarna rundbågsfönster.

Uppfört som hotell och bostadshus.

Kv Gruvan 2

Kyrkogatan 12

Byggnadsår: 1897-1900

Byggherre: Axel Lundberg

Arkitekt: Stadsarkitekt F Sundbärg

Hörnfastighet i fyra och en halv våningar, uppförd av tegel. Bottenvåningen har kvadersten med dekorativa skulpturala detaljer, de övre våningarna gult fasadtegel. Smidesbalkonger, frontespiser och i hörnet ett burspråk med krönande torn. Brant takfall med skiffer.

Huset är tidstypiskt och ett av Västers få exempel på utpräglad stenstadsarkitektur.

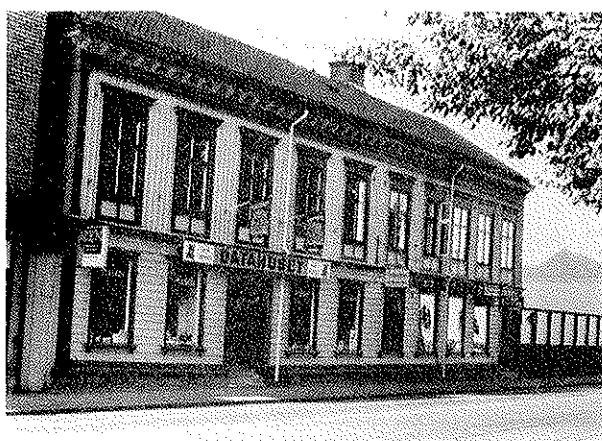
Kv Gruvan 4 och 6

Kyrkogatan 16 och 18

Byggnadsår: Omkr 1870

Tvåvåningshus, uppfört av timmer med gulmålad panelfasad. Bottenvåningen har fasspontpanel i kvaderimiterande utförande, den övre våningen locklistpanel. Detaljer, såsom fönsteromfattningar och takfotens konsoler är brunmålade. Sadeltak med äldre enkupigt tegel, ursprungliga skorstenar.

Byggnaden är intressant som ett av de få kvarvarande exemplen på den tidigaste förstadsbebyggelsen på Väster.

Kv Gullvivan 17

Skolgatan 5

Länsresidenset

Byggnadsår: 1884-86, tillb. flygel 1923

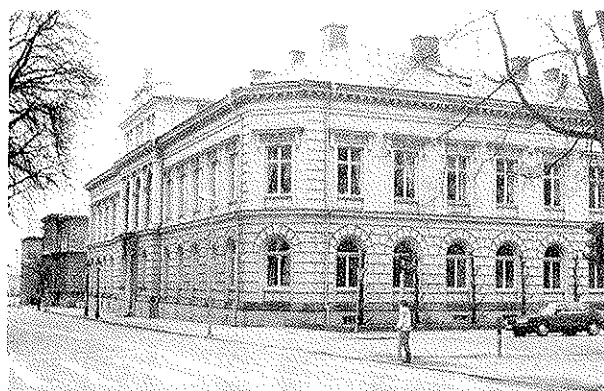
Byggherre: Länsstyrelsen

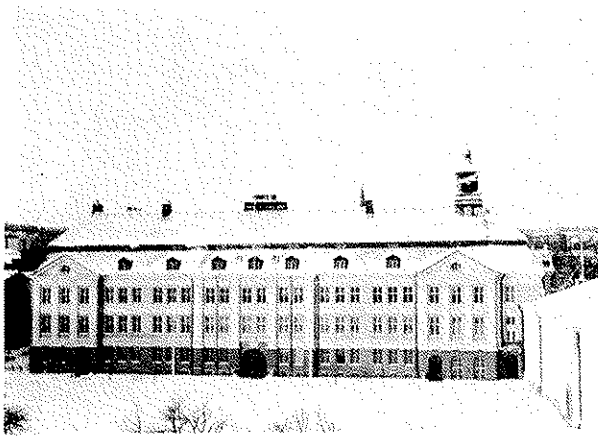
Arkitekt: J F Åbom, första ritningsförslag 1876.

H T Holmgren, omarbetning av ritningarna 1883.

Uppfört av tegel i två våningar och attikavåning, med rikt artikulerad fasad i nyrenässans. Bottenvåningen har kraftig kvaderrustik i grå puts, övervåningen ljus gulröd kvaderindelad puts med listverk och detaljer i grått. Rikt dekorerade fönsteromfattningar, betonat mittparti med genomgående joniska pilastrar och attika som kröns av vapensköld. Valmat tak med svartmålad plåt. Västra flygeln utökad 1923, med fasader i samma utförande. Gårdshus med putsad kvaderindelad fasad. Delvis planterad gård, kringgårdad av ett järnräcke från 1886 av JMW:s tillverkning.

Länsresidenset utgör byggnadsminnesmärke 1974-12-30.

Kv Gullvivan, stg 1184

Residensgatan

Per Brahegymnasiet

Byggnadsår: 1910-13

Arkitekt: Stadsarkitekt A Atterström

Läroverksbyggnad, bestående av en lång mittkropp med två flyglar mot väster, uppförd i tre våningar och vindsvåning. Putsade fasader i gult med dekorativa detaljer i ljusgrått. Fasadutformningen är mot öster och i norra flygeln avpassad till pilasterarkitekturen i det angränsande gymnastikhuset, medan fasaden mot väster fått en friare utformning. Byggnaden har ett brant, valmat tak med krönande klocktorn, täckt med kopparplåt.

Gymnastikbyggnaden

Byggnadsår: 1878-81

Arkitekt: J F Åbom

Uppförd av tegel i två våningar med flackt valmat tak, täckt med svart plåt. Fasaden utförd i italiensk renässansstil med pilasterindelning, stora rundbågsfönster, triglyftfris och girlandmotiv. Gulmålad puts med ljusgrå pilastrar och andra detaljer.

Gymnastikbyggnaden utgör ett framträdande exempel på 1800-talets stilhistoriska arkitektur.

Kv Guvenören 1

Hamngatan 2

Lantmäterikontoret

Byggnadsår: 1935

Byggherre: Länsstyrelsen

Arkitekt: Länsarkitekt M Erichs 1934

Funktionalistisk, friliggande kontorsbyggnad, uppförd i tre våningar av tegel med slammad gul fasad med stort glasat entréparti mot öster. I det närmaste plant tak.

Välbevarat exempel på funktionalistisk arkitektur.

Guvenören 1

Hamnstationen

Byggnadsår: 1894

Byggherre: Halmstad-Nässjö järnvägs AB

Arkitekt: G Lindgren

Stationsbyggnad, uppförd i en och en halv våning i medeltidsinfluerad stil med trappgavlar och rundbågsfris. Tak med grön plåt. Fasader i rött tegel med omväxlande svartmålade förband.

Guvenören 1

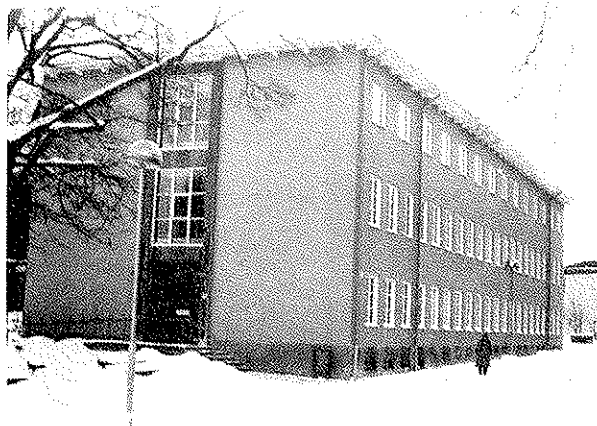
Vallgatan 9

Gamla Polishuset

Byggnadsår: 1937

Arkitekt: G Pauli 1936

Uppfört av tegel i tre våningar med hög sockel, klädd med ljusröd kalksten och slätputsade gula fasader. Stora vertikala fönsterpartier belyser entréer och trapplopp. Flackt tak med kraftigt taksprång, synliga sparrändar.

Byggnadens arkitektur förenar på ett ovanligt sätt funktionalistiska och klassicerande stildrag.

Kv Guvenören 2

Skolgatan 3

F d Riksbanken

Byggnadsår: 1889-90, tillbyggd 1928

Byggherre: Riksbanken

Arkitekt: Arkitektfirman M Isaeus och
C Sandahl 1888

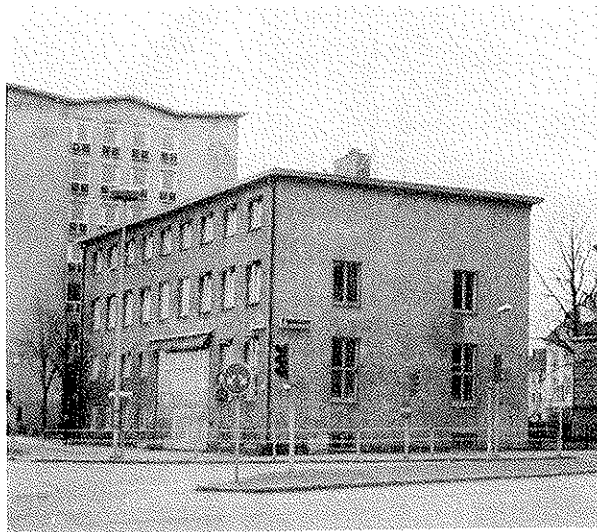
Byggmästare: W Witting

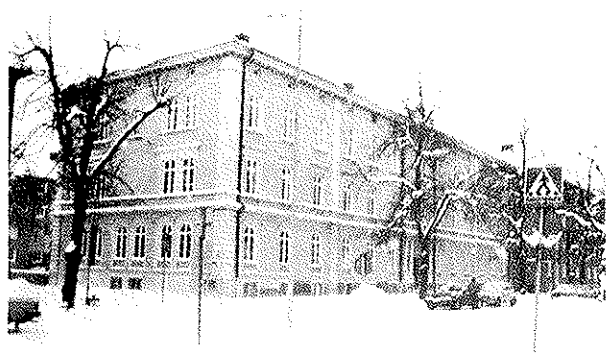
Jönköpings riksbank var ett av de första avdelningskontor för riksbanken som tillkom ute i landet. Bankbyggnaden är uppförd av tegel i två våningar med putsad fasad, influerad av ungrenässansens former. Exteriören är välbevarad. Bottenvåningen har kraftig kvaderrustik, övervåningen kvadermarkerad slät putsyta, rustika hörnkedjor, profilerat listverk samt rundbågiga fönster och entréer. Flackt, valmat tak med kopparplåt.

1928 skedde tillbyggnad i bottenvåningens hörnpartier mot gården.

Planterad gård med rikt utformat järnräcke av JMW:s tillverkning.

Byggnaden genomgick en invändig ombyggnad 1986.

Kv Hallonet 7

Barnarpsgatan 46
Gamla arbetshuset

Byggnadsår: 1869-71
Byggherre: Jönköpings stad
Arkitekt: J F Wijnbladh

Jönköpings fattigvårdsanstalt, uppförd av tegel i tre våningar med hög kalkstenssockel. Renässansinfluerad putsfasad, målad ljusgulröd och med grå detaljer; hörnkedjor, profilerat listverk, fönsteromfattningar samt pilasterinramad entré.

Kv Harpan 2

Trädgårdsgatan 4, Skolgatan 15
Automobilpalatset

Byggnadsår: 1930
Byggherre: Philipssons Automobil AB
Arkitekt: Ingenjör B Lindström 1929

Parkeringshus, uppfört i fem våningar med betongstomme. Putsade fasader med stora fönsterpartier. Byggnaden inrymde ursprungligen bilutställningshall och försäljningslokal bilservice, såsom tvätt- och smörjhall och reparationsverkstad samt bensinstation i hörnet. De övre planen hyrdes ut för parkeringsändamål.

Byggnaden är en av de få i sitt slag i landet och ett tidigt exempel på funktionalistisk arkitektur.

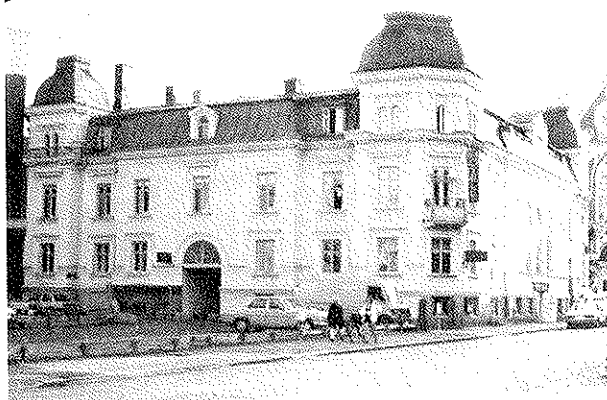
Kv Harpan 3

Fabriksgatan 5, Nygatan 20
Viktoriahuset

Byggnadsår: 1881-82
Byggherre: Ebba Ramsay
Arkitekt: J A Westerberg, Göteborg

Hörnfastighet av tegel i två och en halv våning med rikt artikulerad vitmålad putsfasad. Mansardtak och markanta hörntorn, täckta med grön plåt.

Viktoriafastigheten uppfördes i två etapper. 1881 byggdes de södra och västra längorna, 1882 den norra längan samt gårdsflygeln i öster. Byggnaden inreddes till bl a en större samlingssal för religiösa sammankomster och andra möten, gästrum, arbetsrum för fabriksflickor samt nykterhetsvårdshus. Ursprungligen var även ett barnsjukhus avsett att inrymmas i fastigheten.

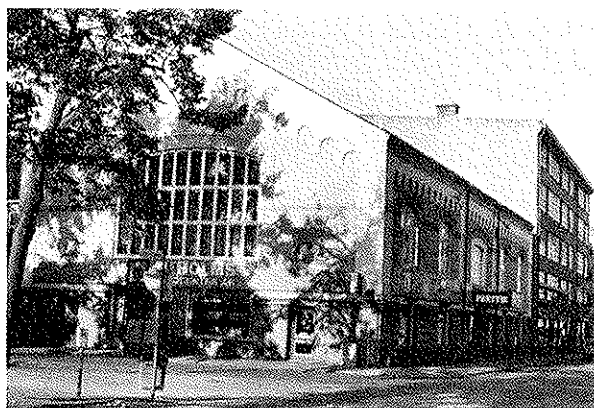
Kv Harpan 4

Trädgårdsgatan 6, Nygatan 18
Hayska ridhuset

Byggnadsår: 1878-79
Byggherre: Disponent B Hay
Arkitekt: M Isaeus, Stockholm

Uppfört som ridhus åt disponenten vid Jönköpings Tändsticksfabrik, Bernhard Hay.

Byggnaden är uppförd i medeltidsinfluerad stil med kvaderstenssockel, lisenindlad tegelfasad och murad rundbågsfris vid takfoten. Fasaderna är idag gulmålade, men den ursprungliga utformningen med murförband i omväxlande rött och svartglaserat tegel kan ännu iakttagas i gavelfasaden mot norr. I södra gaveln ett stort fönsterparti som ursprungligen hade en rikare spröjsning. De skulpterade hästhuvudena är tillverkade i Höganäs.

Kv Hasseln 1

Klostergatan 3

Byggnadsår: 1892, omb 1926, 1949

Byggherre: Snörmakare, fabrikör E Malmberg

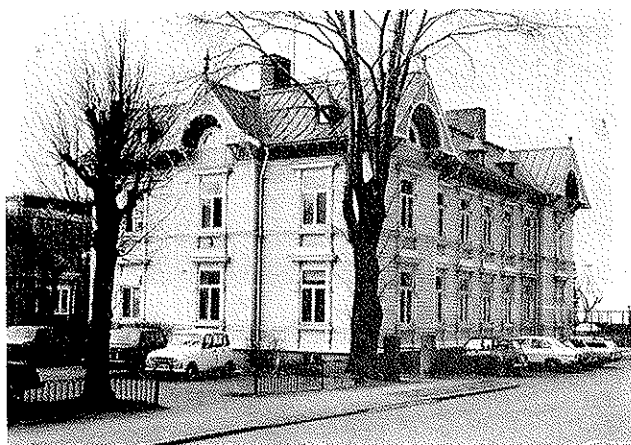
Arkitekt: Fredrik Sundbärg

Affärs- och bostadshus i en och en halv våning, uppfört av timmer med fasad av liggande, grönmålad fasspontpanel, i gavelpartierna med dekorativa inslag av fjällpanel. Sadeltak med valmade gavelspetsar, täckt med eternitplattor.

Huset uppfördes som bostad och fabrikslokal, med en större sammanhängande verkstad i norra delen. 1926 inredde Filadelfiaförsamlingen en samlingslokal i södra hushalvan, varvid nuvarande skyltfönster kom till.

Välbevarat exempel på trähusarkitektur från 1800-talets slut. Flera byggnader av denna typ förekom vid utbyggnaden av Västra Förstaden, men är idag rivna. Till fastigheten hör en trädgård som är en av de få bevarade i centrala staden.

Vid mitten av 1980-talet genomfördes en ombyggnad, då bland annat tak och fasad återställdes till ursprunglig utformning.

Kv Hasseln 2

Skolgatan 9

Byggnadsår: 1887, omb 1947

Byggherre: Ingenjör G E Odéen

Arkitekt: Georg Krüger, Göteborg

Tvåvåningshus, av villatyp uppfört som privatbostad. Stomme av timmer och fasad av liggande ljusbeige fasspontpanel med rik snickeridekor, bland annat framspringande konsolburna gavelpartier med fjällpanel. Tak med grönmålad falsplåt. Ursprungligen fanns veranda mot Fabriksgatan. 1947 skedde inre ombyggnad för undervisningslokaler.

Individuellt utformat privathus med välbevarad, rikt dekorerad panelfasad.

Kv Hasseln 3

Nygatan 24, Klostergatan 5

Byggnadsår: 1880

Byggherre: Husägaren C M Pettersson

Arkitekt: Byggmästare L Jönsson

Hörnhus i två våningar, uppfört av timmer med slätputsad, gul fasad, i bottenvåningen med kvaderindelning. Profilerat listverk mellan våningarna, fönsteromfattningar samt takgesims med tandsnitt. Brutet hörn med utsirad gjutjärnsbalkong. Sadeltak med tvåkupigt tegel.

Välbevarat och tidstypiskt exempel på en allmän byggnadstyp vid Västra Förstadens utbyggnad.

Hasseln 4

Nygatan 22

Sankt Johanneskyrkan

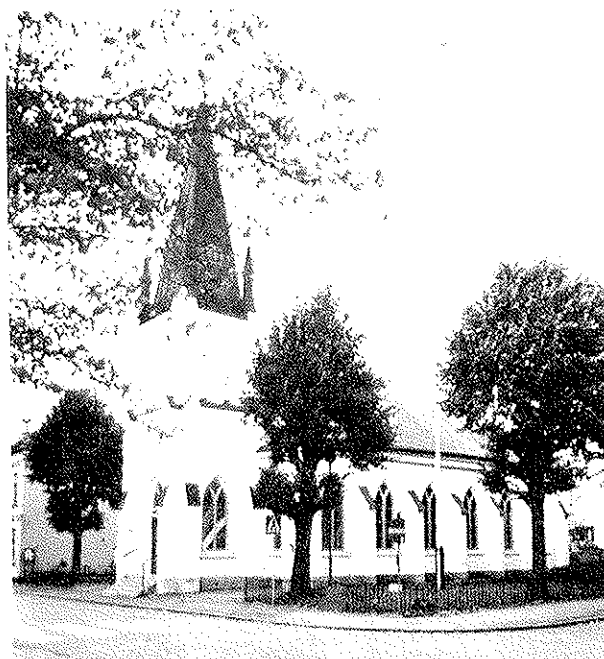
Byggnadsår: 1878, tillb 1894, 1953

Byggherre: Jönköpings Metodistförsamling

Arkitekt: C O Hedvall, 1894 F Sundbärg

Kyrkobyggnad i närmast nygotisk stil, uppförd av tegel med vit putsad fasad. Tornspira och tak med täckning av svart plåt. Spetsbågiga fönster och portal. 1953 skedde invändig restaurering av kyrksalen.

Kyrkobyggnaden är synnerligen representativ för Metodiströrelsen och är en av de få bevarade i sitt slag i landet.

Kv Hemmet 1

Skolgatan 11, Barnarpsgatan 16

Byggnadsår: 1907, renoverad 1984

Byggherre: Alfr Pettersson

Arkitekt: A Atterström

Hörnhus i fyra våningar, uppfört av tegel med enkel jugendfasad, i bottenvåningen brun spritputs, däröver gul slätputs. Hörntorn, tak med röd falsplåt.

Kv Humlan 1 och 3

Klostergatan 7 och 9, Brunnsgatan 19,
Oxtorgsgatan 20

Byggnadsår: 1904-05

Byggherre: Nr 1 häradshövding F L Lang
nr 3 Aug Pettersson

Arkitekt: A Atterström

Två bostadsfastigheter i fyra resp tre våningar, uppförda av tegel med jugendpräglade fasader, i bottenvåningen grå spritputs och där över gul slätputs. Hörntorn, burspråk, balkonger med dekorativa smidesräcken. Tak med svart falsplåt.

Kv Häcken 5

Trädgårdsgatan 43, Oxtorgsgatan 12

Byggnadsår: 1930

Arkitekt: O Öberg 1930

Hörnhus i fyra våningar, uppfört av tegel med slätputsad, ljus fasad, 6-rutade fönster, 20-talsklassicism.

Kv Hälsan 9

Barnarpsgratan 48

Byggnadsår: 1922-25

Byggherre: Länslasarettet

Arkitekt: Rudolf Lange, Göteborg, 1920

Tvåvåningsbyggnad uppförd som kontorsbyggnad för Västra klinikerna. Fasad i handslaget rött tegel. Valmat tak med enkupigt rött tegel. Lanternin.

Byggnaden utgör ett fint exempel på 20-talets klassicism.

Kv Hästen 3

Klostergatan 13

Byggnadsår: 1880, omb 1939

Byggherre: C Wig

Gathus i två våningar, uppfört av timmer med gulmålad panelfasad. Övervåningen har liggande fasspont, gavel- och gårdsfasader har locklistpanel. Bottenvåningen upptas av stora skyltfönster. Vid taklisten dekorativt utsågade konsoler. Sadeltak med enkupigt tegel.

En ny lagerbyggnad är uppförd i östra tomtlinjen.

Kv Hästen 4

Fabriksgatan 14

Betania

Byggnadsår: 1896, omb 1953

Byggherre: Nykterhetssällskapet Wetterns Ros

Arkitekt: J A Lidvall

Envåningshus med källare. Fasad med grön fasad, sadeltak med tvåkupigt tegel.

Huset uppfördes ursprungligen av Nykterhetssällskapet Wetterns Ros och inrymde en stor samlingssal med läktare. Nuvarande utseende från ombyggnad för Betania 1953.

Kv Hästen 5

Klostergatan 15, Gjuterigatan 16

Byggnadsår: 1879

Byggherre: J A Björk

Hörnhus i två våningar, uppfört av timmer med ljusgrön liggande fasspontpanel i bottenvåningen och locklistpanel i övre våningen. Vita fönsteromfattningar, pilastrar och andra detaljer. Sadeltak med tvåkupigt tegel. Envåningsbyggnad vid Gjuterigatan nyuppförd i anpassad stil. Gårdsbebyggelse i två våningar. Kullerstensbelagd, delvis planterad gård.

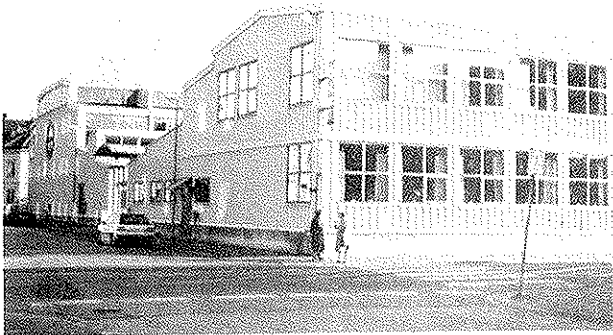
Kv Hästen 7

Oxtorgsgatan 15
Immanuelskyrkan

Byggnadsår: 1976

Byggherre: Svenska Missionsförbundet

Arkitekt: Carl Nyrén

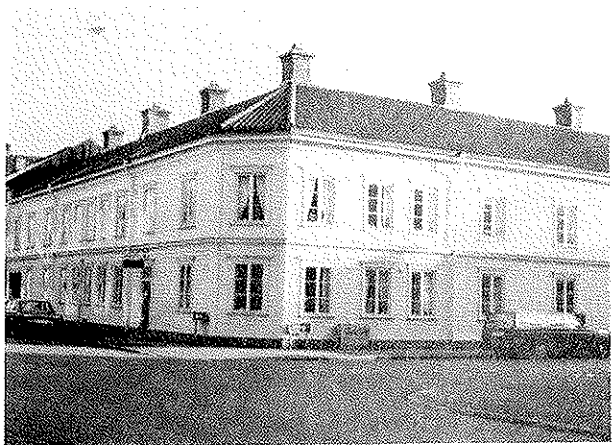
Kyrka och församlingshem, inrymda i två byggnadskroppar, vilka grupperats kring planterad atriumgård och med långsidor mot Kloster- och Fabriksgatorna. Fasaderna med ljus röd träpanel, flacka takfall med plåt.

Kv Höken 1

Oxtorgsgatan 11

Byggnadsår: 1875

Byggherre: M Holm

Hörnhus i två våningar, uppfört av timmer med fasad av gulmålad liggande fasspontpanel som i bottenvåningen är kvaderimiterande. Sadeltak med enkupigt tegel. Välbevarade ursprungliga detaljer, bland annat profilerade fönsteromfattningar och gesims, port med dekorativa gjutjärnsinsättningar. Utkragade skorstenar.

Planterad gård med uthusbyggnader av trä.

Kv Höken 2

Trädgårdsgatan 12, Oxtorgsgatan 9

Byggnadsår: 1875/1881

Byggherre: 1874 byggmästare B C Carlsson,
1881 C F Ericsson

Hörnhus i två våningar, uppfört av tegel med grönmålad putsfasad. Bottenvåningen är kvaderindeldad. Övre våningen har välbevarade fönsteromfattningar med dekorativa överstycken men nya fönster som är mindre än de ursprungliga. Sadeltak med grå, korrugerad plåt. Ursprunglig port med dekorativa gjutjärnsinsättningar.

Fastigheten är uppförd i två etapper; delen vid Trädgårdsgatan 1875, delen vid Oxtorgsgatan 1881.

Kv Höken 3

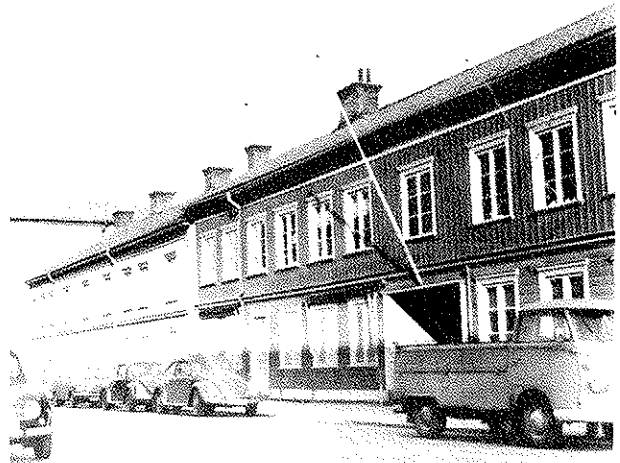
Fabriksgatan 13

Byggnadsår: 1877

Byggherrar: M Pettersson och L P Larsson

Gathus i två våningar, uppfört av timmer med rödmålad kvaderindlad fasspontpanel i bottenvåningen och locklistpanel i övervåningen. Sadeltak med en- och tvåkupigt tegel. Körport. Gård med kullersten, päronträd, uthus och verkstadslänga med grå puts.

Gården genomgick en ombyggnad 1985-86, då bland annat verkstadslängan byggdes om till bostäder.

Kv Höken 5

Fabriksgatan 15, Gjuterigatan 12

Byggnadsår: 1877

Byggherre: S Svensson

Arkitekt: C O Pettersson

Hörnhus i två våningar, uppfört av timmer med kvaderindlad gråbeige fasspontpanel i bottenvåningen och locklistpanel i övervåningen. Sadeltak med tvåkupigt tegel. Körport. Gård med kullersten, gårdslänga av trä

Kv Höken 6

Gjuterigatan 10, Trädgårdsgatan 16

Byggnadsår: 1877

Byggherre: Arbetskarl L Andersson

Hörnhus i två våningar, uppfört av timmer med putsad fasad, målad gulvit med grå detaljer. Kvaderindlad bottenvåning, profilerade fönsteromfattningar samt takfris med konsoler. I hörnpartiet gjutjärnsbalkong. Sadeltak med tvåkupigt tegel. Gårdsfasad med gul plåtpanel. Delvis planterad gård med uthuslänga av trä.

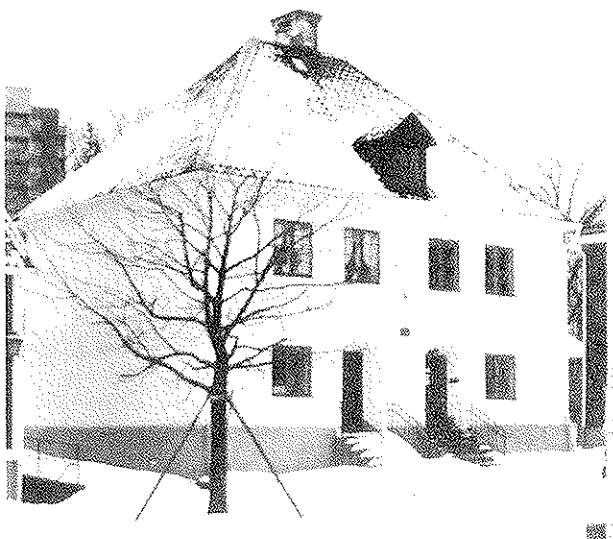

Kv Jamben stg 1192

Västra Storgatan 37
Hospitalsgården

Sysslomannabostaden

Byggnadsår: 1774-77

År 1774-77 byggdes en ny bostad för hospitalets föreståndare, den s k sysslomannen. Det är den ännu bevarade stenbyggnad, som gått under namnet Johan III:s hospital och som enligt tradition skulle vara uppförd redan på 1570-talet. Detta är således felaktigt. I 1700-talsbyggnaden ingår emellertid en äldre välvd källare, delvis från 1600-talets början.

Sysslomannabostaden är uppförd av sten i två våningar med ljus kalkputsad fasad. Bottenvåningen har grov spritputs och den övre våningen är slätputsad med sidopartierna markerade av rustikkedjor. I mittaxeln är två entrédörrar med höga trappor. Karaktäristiskt är det branta valmtaket, täckt med enkupigt tegel.

Planlösningen och interiören är i stort sett oförändrad sedan byggnadstiden. 1825 blev huset läkarbostad för länslasarettet. Sedan 1963 inryms Viktor Rydbergsmuseet i byggnaden. En restaurering 1983-84 har återfört exteriör och interiör till 1770-talets färgsättning.

Hospitalsbyggnaden

Byggnadsår: 1795

Arkitekt: Olof Tempelman

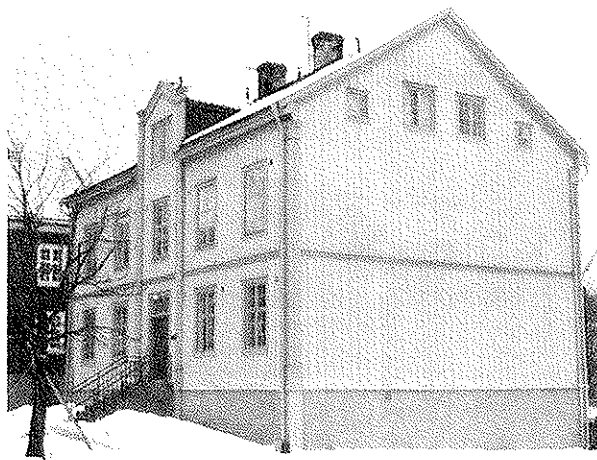

I hospitalsgårdens södra sida och med fasaden mot landsvägen ligger det stora "hjonhuset", som uppfördes 1795 efter ritningar av arkitekt Olof Tempelman. Det är en timmerbyggnad i två våningar med ursprunglig rödfärgad locklistpanel och sadeltak med enkupigt tegel. Byggnaden inrymde i bottenvåningen köksavdelning, kyrko- och samlingslokal samt ett antal små rum för dånar. I övertvåningen fanns "två kvinno- och två mans dån rum". Idag disponeras byggnaden av Jönköpings hembygdsförening - Gudmundsgillet och av Röda korset.

Kurhusbyggnaden

Byggnadsår: 1851-52

I hospitalsgårdens västra sida ligger kurhusbyggnaden, som uppfördes 1851-52 för Jönköpings länslasarett. Byggnaden inrymde sjukhuslokaler för veneriskt sjuka. Kurhusets välbevarade byggnad är uppförd av timmer i två våningar med grå oljemålad locklistpanel och sadeltak med enkupigt tegel. Mittpartiet betonas genom fronton, pilastrar och entré med hög trappa. Byggnaden tjänstgjorde som sjukhus till 1877 och har senare inretts till bostäder.

Hospitalsgårdens samlade anläggning med dess välbevarade vårdinstitutionsbyggnader är den enda bevarade i sitt slag i landet och av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Viktualieboden

Byggnadsår: 1807

Arkitekt: P G Salvin

Intill Sysslomannabostaden ligger en tvåvånings timmerbyggnad som inrymt Hospitalets viktualie- och spannmålsbod.

Huset uppfördes 1807 efter ritningar av Jönköpings stadsbyggmästare Petter Georg Salvin. Byggnaden har rödmålad locklistpanel och sadeltak med enkupigt tegel.

Den utgör idag Jönköpings kommuns kursgård.

Kv Jamben, stg 1200

Västra Storgatan 35

Gamla Epidemisjukhuset

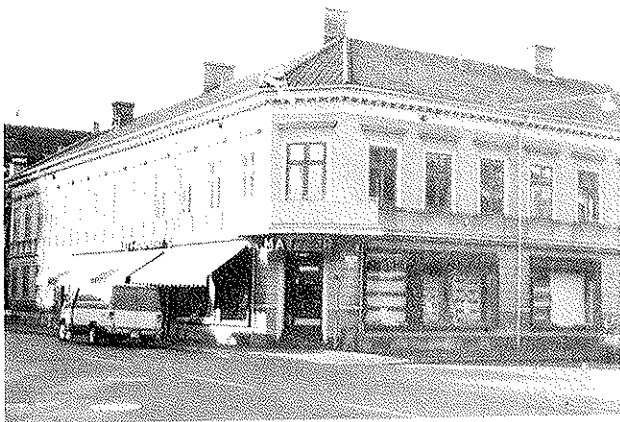
Byggnadsår: 1881

Arkitekt: W Witting

Sjukhusbyggnad uppförd i en och en halv våning med fasader i fogstruket rött tegel med rika inslag av mönstermurning. Sadeltak med tvåkupigt tegel.

Byggnaden har utformats med två framspringande sidoflyglar.

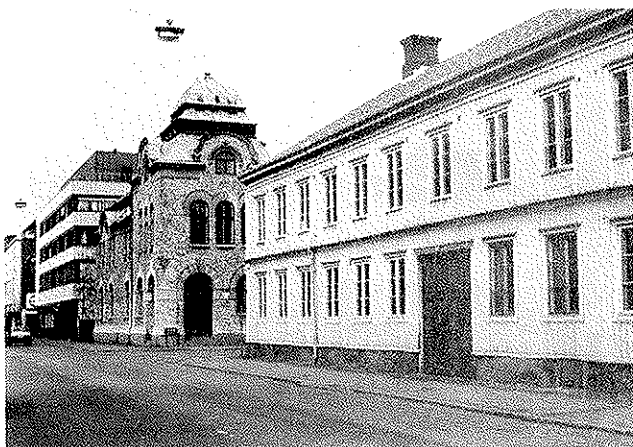
Kv Jordgubben 2

Klostergatan 4, Skolgatan 23

Byggnadsår: 1878

Byggherre: L Blomqvist

Hörnhus i två våningar, uppfört av timmer med grå putsfasad, i bottenvåningen kvaderindelad. Profilerade fönsteromfattningar, vid takfoten fris med konsoler. Brutet hörn med balkong. Sadeltak med tvåkupigt tegel. Gårdslänga i två våningar med gavel mot Skolgatan, trä med grön locklistpanel och tvåkupigt tegel. Kullerstensbelagd gård.

Kv Jordgubben 3

Kapellgatan 5, Nygatan 28

Tveta, Vista och Mo härads Tingshus

Byggnadsår: 1907-08, tillbyggd 1968

Arkitekt: L Kellman, 1968 L Stalin

Hörnhus i två och en halv våningar, uppfört av tegel med sockel i rustik kvadersten och däröver gul skromberga fasadtegel. I hörnet indraget vindfång. Rundbågiga fönster med naturstensomfattningar. Brutet tak med tornhuv över hörnpartiet, kopparplåt.

Kv Jungmannen 2

Brunnsgatan 2, Kapellgatan 8

Sofia församlingshem

Byggnadsår: 1899, om- och tillbyggd 1966

Byggherre: Assessor A Nordin

Arkitekt: C A Carlsson (1899)

Hörnhus i två våningar, uppfört av tegel med gul putsfasad. Kvaderindelad bottenvåning med rundbågiga fönster. Hörntorn, små frontespiser. Fasaden något förändrad 1966.

Inrymde ursprungligen i varje plan en stor bostadslägenhet om 7 rum, kök, jungfrukammare och tambur.

Kv Jungmannen 3 och 4

Kapellgatan 6 D
Lagermanska villan

Byggnadsår: 1875, tillbyggnad 1937

Byggherre: Alexander Lagerman

Bostadshus i en och en halv våning med frontespis, uppfört av timmer med gulmålad liggande fasspontpanel och locklistpanel, veranda med lövsågeridetaljer. Sadeltak med tvåkupigt tegel.

Huset uppfördes som privatbostad åt uppfinnaren vid Jönköpings tändsticksfabrik, Alexander Lagerman och möjligen har han själv utfört ritningarna. Utgjorde Sofia församlings prästgård 1928-71.

Byggnaden ligger indragen från gatulinjen och omges av en stor trädgårdstomt, som är av stort värde för miljön.

Kv Jungmannen 5

Kapellgatan 6 A-C

Byggnadsår: 1904

Byggherre: SJ

Arkitekt: Hans Hedlund

Hörnhus i tre - fyra våningar uppfört som bostadshus för anställda vid SJ. Fasad i rött tegel med mönstermurning och kontrasterande inslag av ljus puts. Rundat hörnparti, tak med röd falsplåt.

De ursprungliga putspartierna i fasaden är delvis inklädda med plåt. Trots detta har huset ett visst byggnadshistoriskt värde.

Kv Jungmannen 7

Brunnsgatan 24
"Odd Fellow huset"

Byggnadsår: 1905

Byggherre: F L Pettersson

Arkitekt: A Atterström

Hörnhus, tre våningar, uppfört av tegel med jugendpräglad fasad med ljusbrun sprit- och slätputs. Hörntorn, burspråk, tak med brun falsplåt.

Kv Juno 1

Oxtorgsgatan 19, Kapellgatan 15

Byggnadsår: 1877

Byggherre: A Jonsson

Arkitekt: C A Pettersson

Hörnhus i två våningar, uppfört av timmer med ljusgul kvaderimiterande panel i bottenvåningen, locklistpanel i övervåningen. Taklist med tätt placerade konsoler. Körport. Sadeltak med tvåkupigt tegel. Kullerstensatt gård med kantrabatter och nyplanterat vårdträd. Gårdsbebyggelse i trä.

Kv Juno 2

Klosterergatan 16, Oxtorgsgatan 17

Byggnadsår: 1876, renoverad 1983

Byggherre: A Jonsson

Hörnhus i två våningar, uppfört av timmer med grå panelfasad; i bottenvåningen kvaderimiterande panel, i övervåningen locklistpanel. Profilerade fönsteromfattningar och taklist. Sadeltak med enkupigt tegel. Gårdsbebyggelse av trä i två våningar. Kullerstensatt gård med kantrabatter och nyplanterat vårdträd.

Kv Juno 3

Kapellgatan 17

Byggnadsår: 1876

Byggherre: Sven Johan Gustafson

Gathus och flygel i två våningar, uppfört av timmer med grå liggande fasspontpanel i gatufasadens bottenvåning och röd locklistpanel i övervåningen. Körport med dekorativ gjutjärnsinsättning. Sadeltak med tvåkupigt tegel och grön falsplåt.

Gårdsbebyggelse av trä i två våningar, med putsade fasader. Portvalv med kalkstenshällar.

Kv Juno 4

Klostergatan 18

Byggnadsår: 1876

Byggherre: J Rapp

Gathus i två våningar, uppfört av timmer. Fasad med ljust blåmålade, liggande fasspontpanel i bottenvåningen och locklistpanel i den övre. Vitmålade fasaddetaljer; hörnpilast-rar, fönsteromfattningar och taklist. Sadeltak med tvåkupigt tegel. Gårdsbebyggelse av trä i två våningar, eternitfasader. Kullerstensgård med kalkstenshållar.

Foto: M Ridderberg, 1988

Kv Juno 5

Gjuterigatan 20

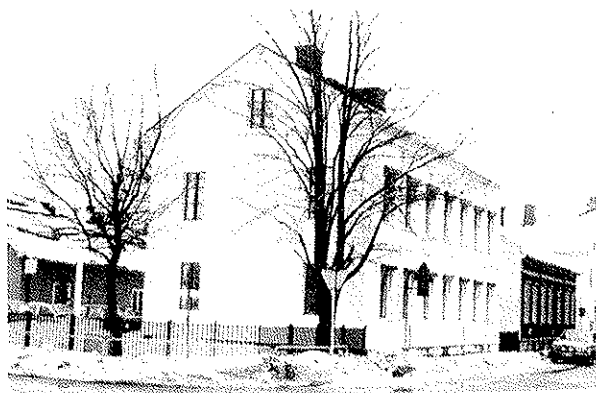
Byggnadsår: 1880

Byggherre: Fabriksbokhållare N O Söderberg

Arkitekt: Alexander Lagerman

Gathus i två våningar, uppfört av timmer. Fasad med gul panel, i bottenvåningen liggande fasspont, i övervåningen locklistpanel. Sadeltak med falsplåt.

Gårdsbebyggelse för bryggeri i en våning, trä med gul locklistpanel. Kullerstensatt gård med kastanj som vårdträd.

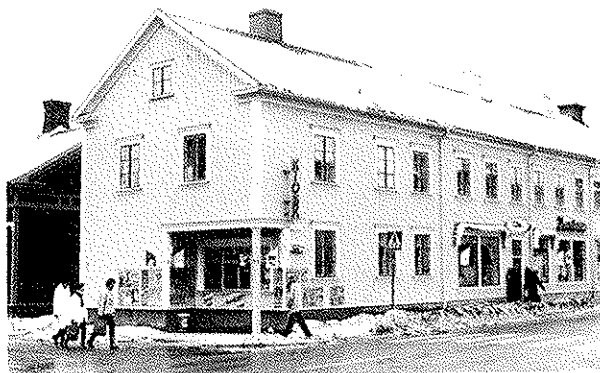
Kv Juno 6

Klostergatan 20

Byggnadsår: 1880, tillbyggt och renoverat 1984

Byggherre: M L Törnbom

Gathus och gårdsflygel i två våningar, uppförda av timmer med ljusgul locklistpanel. Profilerade fönsteromfattningar och taklist. Sadeltak med enkupigt tegel.

Gjuterigatan 18

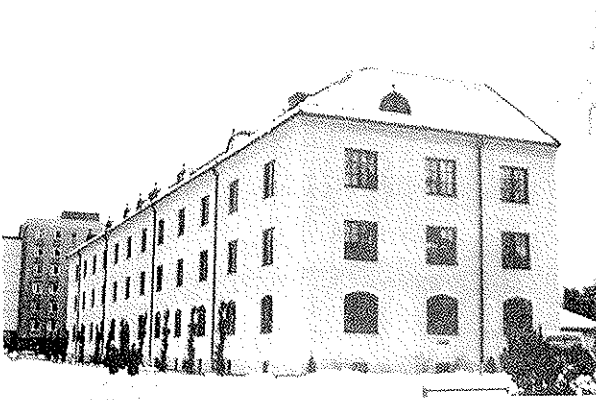
Byggnadsår: 1896

Byggherre: M L Törnbom

Envåningshus uppfört av timmer med röd locklistpanel, grå profilerade fönsteromfattningar samt fris vid takfoten. Sadeltak med enkupigt tegel.

Gård med kullersten, gammalt päronträd.

Kv Jupiter 7

Pilgatan 18-28
"Långholmen"

Byggnadsår: 1917-18, renovering 1984
Byggherre: Jönköpings Tändsticksfabrik
Arkitekt: E Hahr 1916

Bostadshus i tre våningar uppfört av Jönköpings Tändsticksbolag som arbetarbostäder, ursprungligen avsett att ingå i ett kringbyggt kvartersomfattande bostadsområde. Tegel med slammad grå fasad, rustika hörnkedjor och pilastrar, stickbågiga fönster i bottenvåningen. Brutet tak med tvåkupigt tegel. Renovering och inre ombyggnad 1984.

Kv Juvelen 1

Kapellgatan 7, Nygatan 19

Byggnadsår: 1876-77
Byggherre: L Jönsson

Hörnhus i två våningar, uppfört av timmer med gul locklistpanel. Profilerade fönsteromfattningar och listverk. Körport. Sadeltak med enkupigt tegel. Gårdshus av trä i två våningar med svalgång. Kullerstensbelagd gård med vårdträd.

Kv Juvelen 2

Nygatan 17, Klostergatan 9

Byggnadsår: 1915
Byggherre: Joh Johansson
Arkitekt: O Öberg

Hörnfastighet i fem våningar, uppförd av tegel. Jugendfasad med gulbrun puts, med detaljer i mönstermurat grönglaserat tegel, skulpterad portomfattning, burspråk, småspröjsade fönster.

Kv Juvelen 3

Kapellgatan 9, Brunnsgatan 20

Byggnadsår: 1905

Byggherre: Direktör H Engström

Arkitekt: A Atterström

Hörnhus i två våningar, uppfört som privatvilla. Jugendfasad med gul sprit- och slätputs, hörntorn, frontoner, burspråk och smidesbalkong. Taket täckt med skiffer.

Trädgården avgränsas mot gatan genom barriärmur med smidesräcke.

Välbevarat exempel på jugendarkitektur.

Kv Jätten 8

V Storgatan 27, Kapellgatan 2 och 4, Skolgatan

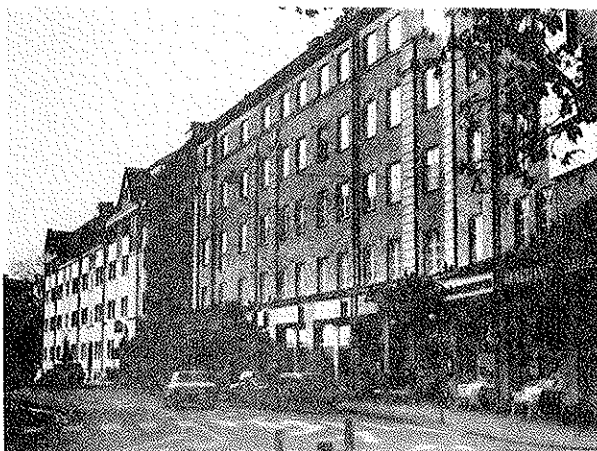
Byggnadsår: 1923 och 1927

Byggherre: Halls AB

Arkitekt: 1923 A Hermansson, 1927 O Öberg

Hörnfastighet från 1927 i fem våningar, fasader i handslaget rött tegel med pilasterindelning, tandsnittslist vid takfoten, 6-rutade fönster, 20-tals klassicism.

Tryckeribyggnad med gavel mot Skolgatan, uppförd 1923 med mörkröda tegelfasader och dekorativ volutgavel.

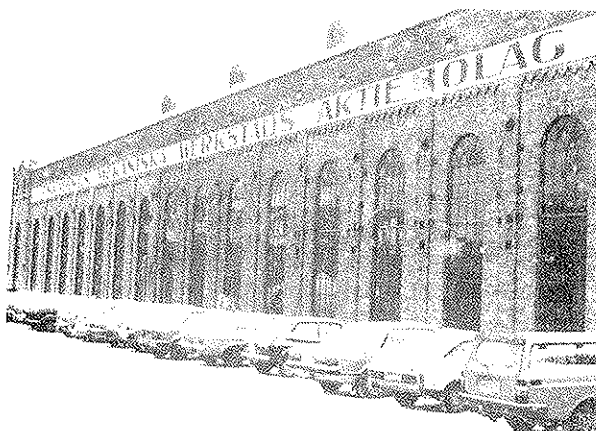
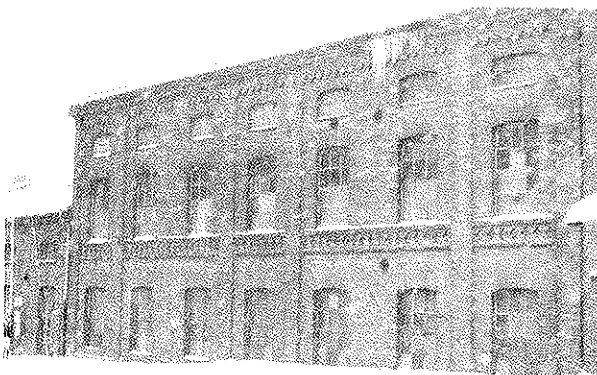

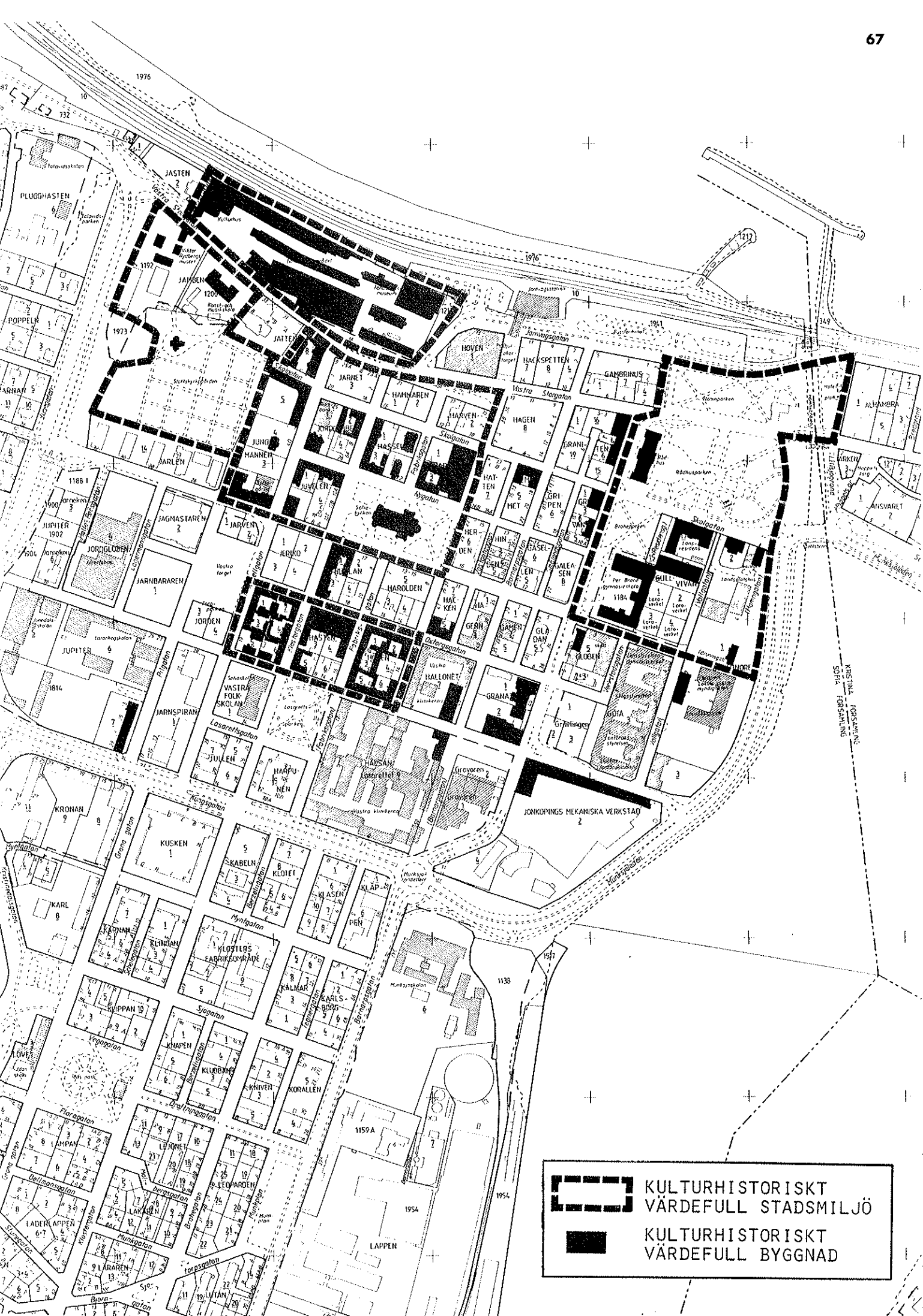
Kv Jönköpings Mekaniska Werkstad

Grunden till Jönköpings Mekaniska Werkstad lades 1861 då fabrikör F G Sandwall anlade ett gjuteri vid västra stranden av Munksjön, intill den s k Limugnen. Byggnadsbeståndet har utökats och förändrats flera gånger under företagets mer än 100-åriga historia. Av betydelse för stadsbilden är den sammanhängande raden av industribyggnader utmed Gjuterigatan, uppförda i 2-3 våningar med tidstypiska fasader i rött tegel, från väster räknat; kontor (1890), verkstadsbyggnad (1871), filareverkstad (1884), uppsättarverkstad (1898) samt längst i öster modellmagasin (1898).

Den stora verkstadsbyggnaden utmed Kyrkogatan uppfördes 1914, utgörande en sammanhängande monteringshall med stora takfönster. Fasaden i rött tegel indelas av lisener och en mönstermurad fris samt höga rundbågiga gjutjärnsfönster och entré.

Ritningar uppgjordes ursprungligen 1911 av Magnus Steendorff men omändrades beträffande gavelfasaden år 1914.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

**NÅGRA ARKITEKTUR- OCH BYGGNADSTERMER
som förekommer i texten**

Ankarslut, ankarjärn	Smitt eller gjutet fäste för murverkets ankarjärn, som förbinder väggen med dragband i bjälklaget, ofta synligt på fasaden och dekorativt utformat.
Attika	Horisontalt fasadparti ovan takbjälklagets listverk. Kan utgöra vindsvåning eller halvåning - attikavåning.
Burspråk	Utbyggt fönsterförsett fasadparti utan kontakt med marken.
Fial	Liten dekorativ spira i gotisk byggnadskonst.
Fris	Vågrätt, sammanhängande band med ornament eller bildframställning.
Frontespis	Ovanför taklisten uppskjutande, vanligen gavelprytt eller gavelliknande, parti av en byggnad.
Fronton	Triangel- eller segmentformat överstycke ovanför en byggnads taklist eller ovanför dörr- eller fönsteröppning.
Gesims	Markerat listverk som upptill avslutar en fasad eller väggyta eller avdelar en sådan mellan våningarna. Takgesims kan vara profilerad eller i enklare byggnader avtrappad.
Hörnkedja	Markering av byggnads hörn genom kvader.
Konsol	Från en vägg utskjutande byggnadsdel med bärande eller stödjande funktion.
Klassicism/klassicerande stil	Medveten anslutning till klassisk stil; i byggnadskonsten vanlig under 1800-talet.
Lamellhus	Långa, fritt liggande smala byggnadskroppar.
Lanternin	Liten taköverbyggnad med ljusinsläpp.
Lisen	Flat, svagt utskjutande väggpelare utan kapital.
Lägenhet	(Jord)egendom, bland annat om icke i mantal satt egendom, förr även om gård i stad.
Mansardtak	Yttertak med brutet takfall.

Pilaster	Flat, svagt utskjutande väggpelare med bas och kapital.
Risalit	Svagt framskjutande fasadparti; sidosrisalit, mittrisalit.
Spritputs	Fasadputs som innehåller grovt grus eller småsten och därmed får en markant ytstruktur.
Tandsnitt	Listverk, regelbundet indelat med utskjutande klotsar eller tänder.
Valmat tak	Tak med fall mot alla yttermurarna, d v s även mot gavlarna. Om endast en del av gaveln har takfall talas om halvvalmat tak.

ARKITEKTERNA

Atterström August, 1865-1930
Stadsarkitekt i Jönköping 1901-1930

Billing Johan Emil, 1851-1915
Arkitekt, verksam i Jönköping 1881-1888

Carlsson C A
Byggmästare i Jönköping, verksam under 1800-talet

Dahl Frans Gustaf, 1835-1927
Arkitekt, intendent vid Överintendentsämbetet

Edelsvärd Adolf Wilhelm, 1824-1919
Arkitekt vid Statens Järnvägar 1855-1895

Erichs Malte, 1888-1966
Länsarkitekt i Jönköpings och Östergötlands län 1928-1936,
i Jönköpings län 1936-1953

Hahr Erik, 1869-1944
Arkitekt

Hedlund Hans, 1855-1931
Arkitekt, verksam främst i Göteborg

Hedvall C J O, ? -1877
Länsbyggmästare, Mariestad

Holmgren Herman Teodor, 1842-1914
Arkitekt vid Överintendentsämbetet

Isæus Magnus, 1841-1890
Arkitekt, främst verksam i Stockholm
från 1883 arkitektfirma med C Sandahl

Karling Jonas, 1849-1931
Ingenjör, rektor vid Tekniska Yrkesskolan i Jönköping

Krüger Georg, ? -1893
Arkitekt, främst verksam i Göteborg

Kellman Lars, ? -1924
Arkitekt, främst verksam i Borås

Lange Rudolf, 1874-1927
Arkitekt, verksam i Göteborg, huvudsakligen inom sjukhusområdet

Lindgren Gustav, 1863-1930
Arkitekt, bl a vid Överintendentsämbetet

Lindström Birger,
Byggnadsingenjör, Jönköping

Nyrén Carl, 1917-
Arkitekt

Pauli Göran, 1891-1940
Stadsarkitekt i Jönköping 1931-1940

Planck Gösta, 1905-1982

Stadsarkitekt i Jönköping 1941-1953, länsarkitekt 1953-1965

Salvin Petter Georg, 1757-1834

Stadsbyggmästare i Jönköping 1790-1834

Sandahl Carl, 1840-1890

Arkitekt, arkitektbyrå i Stockholm med Magnus Isaeus

Steendorff Magnus, 1855-1945

Arkitekt, verksam i Skövde

Stenlåås Edv.

Arkitekt, verksam i Jönköping

Sundbärg Fredrik, 1860-1913

Stadsarkitekt i Jönköping 1891-1901

Sundius Per Georg, 1823-1900

Arkitekt, verksam bland annat som planförfattare för ett stort antal städer.

Tempelman Olof, 1745-1816

Arkitekt vid Överintendentsämbetet

Westerberg Johan August, 1836-1900

Arkitekt, främst verksam i Göteborg

Wijnbladh Johan F, 1826-1872

Stadsarkitekt i Örebro

Witting Wilhelm, 1826-1893

Stadsbyggmästare i Jönköping

Åbom Johan Fredrik, 1817-1900

Arkitekt, vid Överintendentsämbetet från 1845.

Öberg Oskar, 1883-1940

Arkitekt, verksam i Jönköping från 1910.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Arkiv

Stadsarkitektkontoret i Jönköping: byggnadsritningar och byggnadsnämndens protokoll från och med 1875.

Stadsingenjörskontoret i Jönköping: stadsplaner och stadskartor med beskrivningar.

Jönköpings läns museum: handlingar och fotografier.

Kulturhistoriska inventeringar och utredningar samt planer

Sanering i Jönköping, del 5. Kulturhistorisk inventering av bebyggelse i Jönköpings kommun, 1975.

Kulturhistoriska miljöer och objekt i Sofia f:g, ingår i Kulturhistorisk utredning för Nordvästra och Sydöstra banden, 1978.

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Huskvarna, Jönköping och Ljungarum. Jönköpings läns museum 1982.

Generalplan för Jönköping, 1947-49.

Centrumplanering i Jönköpings kommun. Förslag till kommundelsplaner för Jönköpings centrum och Huskvarna centrum. Stadsarkitektkontoret 1978.

Litteratur

Adell, E. Jönköpings stadsplan och dess utveckling, i Jönköpings historia IV. Jönköping 1921.

Alm, G. Enkel men värdig. Metodistisk kyrkoarkitektur i Sverige 1869-1910. Lidingö 1974.

Améen, L. Stadsplan och bebyggelseutveckling i Jönköping under de sista hundra åren, i Jönköpings stads historia III. Värnamo 1971.

Andersson, H O, Bedoire, F. Bankbyggande i Sverige. Uddevalla 1981.

Areslätt, T. Jönköping. Rapport Medeltidsstaden 58. Riksantikvarieämbetet, Stockholm 1984.

Atterström, A. Byggnadsväsendet och Byggnader efter tiden omkring 1860, i Jönköpings historia IV. Jönköping 1921.

Byggnadsminnen 1961-1978. Stockholm 1981.

Byggnadsminnesmärken, Förteckning över. Stockholm 1976.

Cederschiöld, G & Feilitzen, v E. Den svenska tändsticksindustrins historia. Stockholm 1945.

- Centrala Jönköping. En användningsplan. Konsthögskolans arkitekturskola.
Den nordiska trästaden 3. Stockholm 1972.
- Karlson, B E. Bebyggelse i Jönköping 1612-1870. Offentliga Institutioner.
Småländska kulturbilder 1984. Jönköping 1984.
- Karlson, B E. Gamla hospitalsgården. Historik och vägledning. Utgiven av
Jönköpings hembygdsförening - Gudmundsgillet, Jönköping 1984.
- Kongl Maj:ts nådiga byggnadsstadga för rikets städer, af den 8 maj 1874.
Jönköping 1876.
- Lindqvist, A. Arkitekt i industrisamhället. Om stadsarkitekten August Atter-
ström. Småländska kulturbilder 1981. Värnamo 1981.
- Mollstadius, A. "Sandwallska Gjuteriet", Småländska kulturbilder 1960.
Värnamo 1960.
- Paulsson, G (red) Svensk stad, del I-III. Stockholm 1950-1953.
- Sveriges kyrkor. Småland. Jönköping och Huskvarna. Erik O Johansson och
Gotthard Johansson. Stockholm 1941.